

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยเรื่อง “การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในชุมชนท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม: หมู่บ้านแม่กำปอง จังหวัดเชียงใหม่ และหมู่บ้านนาต้นจัน จังหวัดสุโขทัย” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของชุมชนท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทั้ง 2 แห่ง โดยใช้แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เป็นแนวทางในการศึกษา ดังนี้

1. ทฤษฎีการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม
2. แนวคิดการบริหารจัดการชุมชน
3. แนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน
4. บริบทชุมชน
 - 4.1 บริบทหมู่บ้านแม่กำปอง จังหวัดเชียงใหม่
 - 4.2 บริบทหมู่บ้านนาต้นจัน จังหวัดสุโขทัย
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - 5.1 งานวิจัยเกี่ยวกับการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม
 - 5.2 งานวิจัยเกี่ยวกับการบริหารจัดการชุมชน
 - 5.3 งานวิจัยเกี่ยวกับการท่องเที่ยวโดยชุมชน

1. ทฤษฎีการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม (Participatory Communication Theory)

การสื่อสารมีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นเครื่องมือในการเปลี่ยนแปลงสังคม เพื่อให้การพัฒนาประสบความสำเร็จ แม้ในอดีตมุ่งเน้นใช้การสื่อสารในการพัฒนาเพื่อขับเคลื่อนสังคมในทิศทางเดียวกัน เมื่อเวลาเปลี่ยนไปการสื่อสารปรับเปลี่ยนไปตามกระบวนการพัฒนา นับตั้งแต่ราวทศวรรษที่ 1960 การดำเนินงานด้านการพัฒนาสังคมที่ผ่านมา สามารถแบ่งกระบวนการพัฒนาออกเป็น 3 ยุค (Singhal & Stapitanond, 1996) ได้แก่

1. กระบวนทัศน์ความทันสมัย (Dominant paradigm)
2. กระบวนทัศน์การพัฒนาแบบพึ่งพา (Dependency paradigm)
3. กระบวนทัศน์การพัฒนาแบบทางเลือกใหม่ (Alternative paradigm)

1.1 กระบวนทัศน์ความทันสมัย (Dominant paradigm) เน้นการพัฒนาโลกที่สามให้มีความทันสมัยแบบตะวันตก แนวคิดนี้นำมาใช้ในการดำเนินงานด้านการพัฒนาเกือบทั่วโลก ลักษณะสำคัญ คือ ยึดแนวทางการพัฒนาตามแบบประเทศตะวันตกที่เน้นการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นหลักมุ่งการเพิ่มรายได้ประชาชาติโดยไม่คำนึงถึงความแตกต่างที่หลากหลายของแต่ละประเทศ

การสื่อสารที่ใช้ในการพัฒนาในยุคนี้สะท้อนให้เห็นแนวทางการสื่อสารแบบทางเดียวจากบนลงล่าง (Vertical communication) เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสังคมในทิศทางที่ภาครัฐต้องการ เน้นสื่อมวลชนมาเป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนให้เกิดการพัฒนาสังคม โดยสื่อมวลชนทำหน้าที่ในการเผยแพร่แนวคิดและแนวปฏิบัติด้านการพัฒนาประเทศของภาครัฐสู่ประชาชน และใช้สื่อบุคคลเผยแพร่แนวคิดการพัฒนาต่างๆ ผ่านผู้นำที่มีอำนาจในสังคม เช่น รัฐ หรือเจ้าหน้าที่พัฒนาของรัฐ เป็นต้น

1.2 กระบวนทัศน์การพัฒนาแบบพึ่งพา (Dependency paradigm) แนวคิดนี้ยังคงรูปแบบการสื่อสารแบบบนลงล่างเน้นสื่อมวลชนและสื่อบุคคลที่เป็นผู้นำทางความคิดในการสื่อสารถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารสู่ประชาชนเหมือนกระบวนทัศน์ความทันสมัย (Dominant paradigm) แตกต่างที่เน้นนโยบายให้ประเทศกำลังพัฒนาพึ่งพาตนเอง ไม่คำนึงถึงระบบเศรษฐกิจมวลรวมของประเทศที่เป็นตัวชี้วัดความสำเร็จของการพัฒนา

ปัญหาสำคัญของการพัฒนาตามกระบวนทัศน์ความทันสมัย และกระบวนทัศน์การพัฒนาแบบพึ่งพา ที่เน้นแบบอย่างของตะวันตกทำให้ประเทศต่างๆ ที่กำลังพัฒนาทั่วโลกถูกรอบงำโดยจักรวรรดินิยมแบบตะวันตกประเทศเหล่านั้นต้องพึ่งพิงประเทศที่พัฒนาแล้วเพียงอย่างเดียว อีกทั้งประสิทธิผลของการสื่อสารเพื่อการพัฒนาด้วยการสื่อสารแบบบนลงล่าง ขึ้นอยู่กับปริมาณของการเปิดรับสื่อของประชาชน ถ้าหากมีการเปิดรับสื่อมากแนวคิดในการพัฒนาต่างๆ ก็จะถูกถ่ายทอดสู่ประชาชน (Servaes, 1996)

1.3 กระบวนทัศน์ทางเลือก (Alternative paradigm) เกิดขึ้นในทศวรรษ 1970 เน้นมิติของความเป็นมนุษย์และความหลากหลาย ไม่ได้มุ่งเน้นมิติด้านเศรษฐกิจเหมือนที่ผ่านมา แนวทางนี้เชื่อว่าแต่ละสังคม เชื้อชาติ กลุ่มคน ต่างมีอัตลักษณ์ที่แตกต่างกัน ดังนั้นโครงการพัฒนาจะต้องออกแบบให้เหมาะสมกับสิ่งที่ประชาชนต้องการ (Singhal & Stapitanond, 1996) การพัฒนาต้องคำนึงถึงประชาชนเป็นศูนย์กลางของการเปลี่ยนแปลงและเน้นการพัฒนาอย่างยั่งยืนในระดับชุมชนและสังคม

กระบวนกรสื่อสารทางเลือกเพื่อการเปลี่ยนแปลงสังคม ในกระบวนทัศน์นี้จึงเน้นการสื่อสารแบบสองทางในแนวนอน (Horizontal communication) ที่สมาชิกในสังคมใช้วิธีการสื่อสารแบบหลากหลายและเน้นการแลกเปลี่ยนและการมีส่วนร่วมในการสื่อสาร ไม่ว่ากระบวนทัศน์การพัฒนาจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร การสื่อสารยังคงมีบทบาทสำคัญเป็นเครื่องมือขับเคลื่อน

การพัฒนา ผู้นำในการพัฒนาจะต้องวางแผนการสื่อสาร ทั้งผู้ส่งสาร เนื้อหาสาร ช่องทางการสื่อสาร เพื่อให้การพัฒนาประสบความสำเร็จ ทั้งนี้แนวทางการสื่อสารเพื่อพัฒนามีลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไปตามกระบวนทัศน์ในการพัฒนาต่างๆ ดังตารางที่ 2.1

ตารางที่ 2.1 รูปแบบและแนวคิดการสื่อสารเพื่อการพัฒนาตามกระบวนทัศน์การพัฒนา

การสื่อสาร	กระบวนทัศน์ความ ทันสมัย	กระบวนทัศน์แบบพึ่งพา	กระบวนทัศน์แบบ ทางเลือก
แนวคิดในการสื่อสาร	ใช้สื่อมวลชนในการถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารเพื่อไปสู่การสร้างควมทันสมัยในสังคม	ยังคงใช้สื่อมวลชนในการถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารเพื่อไปสู่การพัฒนาในสังคม	กลยุทธ์เนื้อหาสาร การใช้สื่ออย่างผสมผสาน เน้นการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของชุมชน
รูปแบบการสื่อสาร	- การสื่อสารจากบนลงล่าง หรือแนวดิ่ง - รวมอำนาจการสื่อสารจากศูนย์กลาง - การสื่อสารแบบไม่มีส่วนร่วม	- การสื่อสารจากบนลงล่าง หรือแนวดิ่ง - รวมอำนาจการสื่อสารจากศูนย์กลาง	- การสื่อสารจากล่างขึ้นบน หรือแนวระนาบ - กระจายอำนาจการสื่อสารให้เกิดการมีส่วนร่วม

ที่มา : ดัดแปลงจากกาญจนา แก้วเทพ, (2548).

จากตารางที่ 2.1 รูปแบบการสื่อสารในการพัฒนาจะผันแปรไปตามกระบวนทัศน์ของการพัฒนา กระบวนทัศน์การพัฒนาแบบทางเลือกมีการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจน จากภาครัฐที่เป็นผู้กำหนดแนวทางพัฒนาไปสู่ผู้สนับสนุนหรือมีส่วนร่วมในการสนับสนุนให้สมาชิกภายในชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา กระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมจึงเข้ามามีบทบาทสำคัญ

การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม (Participatory communication theory) เป็นรูปแบบการสื่อสารที่เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตามกระบวนทัศน์ทางเลือก (Alternative paradigm) มีแนวคิดหลักว่าสังคมแต่ละชุมชนมีวิธีการและรูปแบบการพัฒนาชุมชนของตนเองตามลักษณะของความเป็นท้องถิ่น และภูมิปัญญาดั้งเดิมของท้องถิ่นนั้นๆ เหล่านี้ต้องอาศัยกระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม ตามแนวคิดของ White (1994) คือ กระบวนการร่วมกันคิด และเคารพความคิดเห็นของผู้อื่น ตระหนักในสิทธิและหน้าที่ของสมาชิกในชุมชน ร่วมวิเคราะห์ประเด็นปัญหา

แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างกัน ร่วมกันค้นหาแนวทางและตัดสินใจร่วมกัน นำไปสู่การสร้างจิตสำนึกและกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของสมาชิกในสังคม เพื่อนำไปสู่การพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เหมาะสม

การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการสื่อสารที่สร้างการมีส่วนร่วมเพื่อคิดค้นหาแนวทางแก้ปัญหาทางสังคมโดยอาศัยการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างสมาชิกผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในสังคม สอดคล้องกับแนวคิดของ Nair & White (1993) ที่ให้ความหมายของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม ว่าเป็นการดำเนินกิจกรรมที่มีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสารซึ่งต้องปรึกษาหารือร่วมกันอย่างต่อเนื่อง

ในขณะที่ Bordenve (อ้างถึงใน Wanjiru, 2015) ให้ความหมายว่า การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมต้องแสดงให้เห็นความเท่าเทียมกันผ่านการแสดงความคิดเห็นร่วมกัน มีการถ่ายทอดประสบการณ์ระหว่างสมาชิกในสังคมเพื่อตัดสินใจในการกระทำร่วมกัน และร่วมกันแก้ปัญหาต่างๆ เพื่อพัฒนาสังคมร่วมกัน

เมื่อพิจารณาจากนิยามความหมายต่างๆ สามารถสรุปได้ว่า การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม (Participatory communication) เป็นลักษณะการสื่อสารแบบสอง หรือหลายทิศทางเพื่อกระตุ้นให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมตามกระบวนการพัฒนาแบบทางเลือก สอดคล้องกับแนวคิดของ Noorzai (อ้างถึงใน Qasmi, 2013) ที่อธิบายถึงหลักของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมว่าเป็นกระบวนการที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการดำเนินงาน มีการถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารเพื่อเปิดรับฟังมุมมองของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียร่วมกัน ก่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่มบุคคล และสังคมร่วมกันภายใต้บรรยากาศทางการสื่อสารแบบประชาธิปไตย (Democratic communication) โดยมีลักษณะสำคัญ 3 ประการ (Thomas, 2004) คือ

1. การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมต้องนำไปสู่ความเท่าเทียมกันของคนในชุมชนกับภาครัฐ
2. ประชาชนในชุมชนจะอยู่บนพื้นฐานของการปฏิบัติ และการแสดงออกอย่างอิสระและเสรีอย่างแท้จริง
3. การเปลี่ยนแปลงภายในชุมชนต้องอยู่บนฐานของความเปลี่ยนแปลงที่เห็นพ้องต้องกันของสมาชิกในชุมชน

หัวใจสำคัญของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม คือกระบวนการร่วมกันคิด ร่วมรับฟังและเคารพในความคิดของผู้อื่น ร่วมวิเคราะห์ประเด็นปัญหาทางสังคม แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ตลอดจนกระบวนการค้นหาแนวทางและการตัดสินใจร่วมกันของสมาชิกในสังคมจนนำไปสู่การเกิดสำนึกสาธารณะร่วมกัน และกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างสมาชิกในสังคม เพื่อนำไปสู่

การพัฒนาเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เห็นพ้องร่วมกันของสมาชิก (White, 2004) ซึ่งมีลักษณะเฉพาะ 5 ประการ ดังนี้ (Freire อ้างถึงใน Qasmi, 2013)

1. มีรูปแบบการสื่อสารแบบสองทางระหว่างสมาชิกภายในชุมชนที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาของชุมชน
2. การดำเนินกิจกรรมต่างๆ เกิดจากความร่วมมือของคนภายในชุมชนเป็นหลัก
3. การปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ ภายในชุมชนต้องสามารถตรวจสอบการปฏิบัติงานจริงได้อย่างต่อเนื่อง
4. ต้องคำนึงถึงบริบท สภาพแวดล้อมและข้อจำกัดของชุมชน ตลอดจนความสามารถของสมาชิกในชุมชน รูปแบบความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชนเป็นหลัก
5. สมาชิกภายในชุมชนได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารอย่างเท่าเทียมกัน และมีส่วนร่วมกันในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ กิจกรรมของชุมชน

จากการประชุม ณ กรุงเบลเกรด ประเทศยูโกสลาเวีย ในปี ค.ศ. 1977 องค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือยูเนสโก (UNESCO) ได้กำหนดสาระสำคัญของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการพัฒนา 3 ประการ (Servaes & White, 1996) คือ

1. การเข้าถึง (Access) หมายถึง สิทธิในการเข้าถึงการให้บริการต่างๆ แก่ชุมชน รวมถึงสิทธิในการเข้าถึงสื่อประเภทต่างๆ รวมทั้งสิทธิในการเลือกรับข่าวสารในสิ่งที่จะเป็นประโยชน์แก่ตนเอง และการมีช่องทางให้ให้ประชาชนได้แสดงความคิดเห็น
2. การบริหารจัดการตนเอง (Self-management) หมายถึง ประชาชนสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในระบบการสื่อสารในทุกระดับ ตั้งแต่การวางแผนการสื่อสารต่างๆ ภายในชุมชน การบริหารจัดการ จนกระทั่งกระบวนการผลิตสื่อภายในชุมชน
3. การมีส่วนร่วม (Participation) หมายถึง กระบวนการตัดสินใจของประชาชนในชุมชนที่มีสิทธิในการตัดสินใจด้วยตนเองในระดับต่างๆ ตั้งแต่ การคิดกำหนดนโยบาย วางแผน และการจัดสรรงบประมาณ

จากการนำเสนอข้างต้นได้แสดงให้เห็นว่าการสื่อสารได้เข้ามามีบทบาทในการพัฒนา รูปแบบการสื่อสารมีการเปลี่ยนแปลงไปตามกระบวนการทัศน์การพัฒนา และเมื่อพิจารณาการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมนั้นมี 2 นัยยะ คือ

นัยยะที่ 1 ตามแนวความคิดของ Freire (อ้างถึงใน Servaes & White, 1996) กล่าวคือ การสื่อสารแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกลุ่มผู้นำการเปลี่ยนแปลงและสมาชิกในชุมชนสู่การบริหารจัดการชุมชนมีวัตถุประสงค์หลักในการให้อำนาจกับชุมชนในการตัดสินใจและปฏิบัติงานร่วมกันแบบกลุ่ม

นัยยะที่ 2 นำเสนอโดย UNESCO คือ การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีเข้ามามีส่วนร่วมในระบบการสื่อสารทั้งใน กระบวนการผลิต การบริหารจัดการ และการวางแผนระบบการสื่อสาร เน้นการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการตนเองในชุมชน (Servaes & White, 1996)

อย่างไรก็ตาม จุดหมายปลายทางของกรอบนัยยะทั้งสองต่างเน้นการมีส่วนร่วมเป็นสิ่งสำคัญ เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระดับบุคคลไปสู่การเปลี่ยนแปลงในระดับชุมชน สังคมและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมอำนาจประชาชนในชุมชนให้คิดริเริ่มขับเคลื่อนชุมชนด้วยตนเอง รวมถึงสื่อสารที่เน้นการแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดเห็นของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย รวมทั้งระบุประเด็นปัญหาของชุมชนอย่างเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

ตารางที่ 2.2 กระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม

กระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม	
แนวคิดหลัก	การสื่อสารเน้นการมีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดเห็น การแก้ปัญหา การปฏิบัติร่วมกันเพื่อนำไปสู่การพัฒนา
รูปแบบการสื่อสาร	การสื่อสารแบบสองทาง และการสื่อสารในแนวระนาบ เน้นให้ชุมชนเป็นหลักในการเรียนรู้ปัญหา และแก้ปัญหาร่วมกัน
บทบาทของผู้ส่งสารและผู้รับสาร	เน้นวิธีการสื่อสาร ทักษะการสื่อสาร กระจายอำนาจในการสื่อสารสู่การบริหารจัดการร่วมกันภายในชุมชน
เครื่องมือในการสื่อสาร	เน้นการใช้เครื่องมือในการสื่อสารทุกประเภทที่นำสู่การร่วมมือภายในชุมชนและเปิดรับฟังมุมมองของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย
สาร	การออกแบบสาร ลักษณะเนื้อหาสารที่สามารถเข้าถึงทุกคนภายในชุมชน
พฤติกรรม	การเปลี่ยนแปลงระดับบุคคลสู่ระดับปฏิบัติการกลุ่มและสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคม ภายใต้การมีส่วนร่วม
มุมมอง	การพัฒนาเน้นการเปิดรับฟังความคิดเห็นของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเป็นหลัก

จากตารางที่ 2.2 กระบวนการสื่อสารตามแนวคิดการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม แตกต่างจากเดิมที่เน้นการใช้สื่อมวลชนและสื่อบุคคล เช่น เจ้าหน้าที่รัฐ ผู้นำชุมชน เป็นผู้ส่งสารหลัก เป็นการใช้สื่อทุกประเภทไม่จำกัดเฉพาะสื่อมวลชน โดยมีเป้าหมายที่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีอิสระในการตัดสินใจร่วมกันในการพัฒนาสังคมของตนเอง

การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเมื่อนำมาใช้ในการพัฒนาชุมชนต้องอยู่บนพื้นฐานของการปฏิบัติงานที่เข้าใจชุมชนอย่างแท้จริง และต้องคำนึงถึงขอบเขตของความสัมพันธ์ระหว่างการเมือง วัฒนธรรม และสังคมของชุมชน (Tuffie & Mefalopulos, 2003) ลักษณะการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนประกอบด้วย 9 ลักษณะ ดังนี้ (ปาริชาติ สถาปิตานนท์, 2549)

1. การสื่อสารในแนวราบในลักษณะของการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารที่เท่าเทียม
2. กระบวนการในการปรึกษาหารือในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การรับรู้ การทำความเข้าใจร่วมกัน การตัดสินใจ การดำเนินการ และการแบ่งผลประโยชน์ร่วมกัน
3. เกิดการเปลี่ยนแปลงในระยะยาว
4. การดำเนินงานในลักษณะของกลุ่มบุคคลที่ตัดสินใจร่วมกัน
5. การทำงานเน้นบุคคลในชุมชนและบุคคลภายนอกให้การสนับสนุน
6. เน้นให้ความสำคัญกับชุมชนเป็นหลัก
7. เน้นการหารือร่วมกันในชุมชนและพัฒนาเครื่องมือสื่อสารให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน
8. สมาชิกในชุมชนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน
9. สร้างสำนึกและความเข้าใจที่มีต่อชุมชน

ลักษณะของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในชุมชนต้องคำนึงถึงสิทธิความเท่าเทียมกันของบุคคลในการแสดงความคิดเห็น โอกาสในการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร (Servaes & White, 1996) ที่จะนำไปสู่การเพิ่มพลังให้กับสมาชิกในสังคม โดยการกระตุ้นให้ประชาชนรู้สึกเป็นเจ้าของกิจการหรือโครงการๆ ที่ร่วมกันกำหนด ตลอดจนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการและตรวจสอบโครงการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องร่วมกัน (ปาริชาติ สถาปิตานนท์, 2547)

จากการวิเคราะห์แนวคิดเรื่องการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม พบว่าลักษณะของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการค้นหาแนวทางและการตัดสินใจร่วมกันของสมาชิกในสังคม ตั้งแต่ขั้นการวางแผน การปฏิบัติงาน การรับผลประโยชน์ การตรวจสอบ และการประเมินผลสู่เป้าหมายสูงสุดของการมีส่วนร่วม คือ ความสามารถในการบริหารจัดการภายในชุมชนของตนเอง (Self-Management) ดังที่พวงชมพู ไชยอาลา แสงรุ่งเรืองโรจน์ (2556) ระบุว่า การบริหารจัดการการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อเป็นกลไกในการขับเคลื่อนแนวคิดในการมีส่วนร่วมพัฒนาชุมชนสู่การปฏิบัติจริง ซึ่งประกอบด้วย 3 ขั้นตอนหลัก ได้แก่ ดังนี้

1. ขึ้นวางแผน ใช้การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม ที่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม ตั้งแต่การระบุปัญหา การค้นหาวิธีการแก้ไข และการดำเนินการแก้ไข

2. ขึ้นปฏิบัติงาน ใช้การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเพื่อชักนำให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม ในงานพัฒนา

3. ขึ้นการตรวจสอบและการประเมินผล ใช้การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในการกระตุ้น ให้ประชาชนตรวจสอบและประเมินผลการดำเนินงานพัฒนาตามสายตาของชุมชน

ในขณะที่ Bessette (อ้างถึงใน Kheerajit Cherdpong, 2013) นำเสนอขั้นตอนของการ ดำเนินงานการพัฒนาชุมชนสู่การปฏิบัติที่ใช้การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมประกอบด้วย 10 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 นักพัฒนาหรือผู้นำชุมชนต้องเข้าใจบริบทของชุมชน

ขั้นตอนที่ 2 ใช้การสื่อสารเพื่อสร้างความสัมพันธ์ภายในชุมชน

ขั้นตอนที่ 3 ใช้การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาร่วมกันกับประชาชน ภายในชุมชนและคำนึงถึงกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชน

ขั้นตอนที่ 4 ใช้การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในการตั้งเป้าหมาย และดำเนินกิจกรรม ร่วมกัน

ขั้นตอนที่ 5 ใช้การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในชุมชนที่พัฒนาเครื่องมือการสื่อสารที่ เหมาะสมกับชุมชน

ขั้นตอนที่ 6 ใช้การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาเนื้อหาสาระที่เหมาะสมกับชุมชน ร่วมกัน

ขั้นตอนที่ 7 ใช้การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในการสร้างพันธมิตร และเครือข่ายในการ พัฒนาชุมชน

ขั้นตอนที่ 8 ใช้การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนาชุมชนร่วมกัน

ขั้นตอนที่ 9 ใช้การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในการประเมินผลแผนร่วมกัน

ขั้นตอนที่ 10 การแบ่งปันผลประโยชน์ร่วมกัน

Tuffte & Mefalopulos (2009) กล่าวถึง การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน 4 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเพื่อสร้างความรู้ ความเข้าใจกับกลุ่มผู้มีส่วนได้ ส่วนเสียต่อการดำเนินงานพัฒนาชุมชนโดยประเด็นเนื้อหาเน้นความสำคัญของการพัฒนาที่ คำนึงถึงผลกระทบของชุมชนเป็นหลักและความต้องการของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งเรื่อง การพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมที่คำนึงถึงศักยภาพของชุมชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

เกิดเป้าหมายเดียวกัน โดยระยะที่หนึ่งผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีระดับการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเพื่อแสดงประหามติเพื่อนำไปสู่การดำเนินงานร่วมกัน

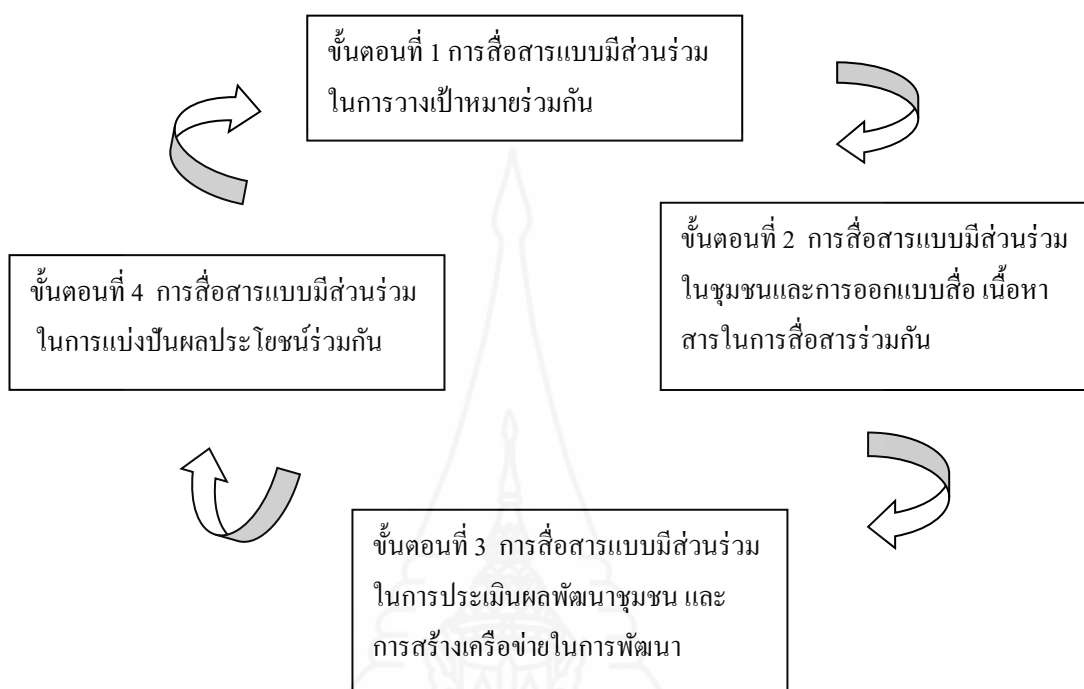
ระยะที่ 2 การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในการดำเนินงานตั้งแต่การกำหนดนโยบายตัดสินใจและดำเนินการร่วมกันที่แสดงออกถึงพลังของชุมชน โดยผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีระดับการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจที่แสดงออกถึงการดำเนินงานที่เปลี่ยนแปลงทั้งความตระหนักรู้ ความรู้ ทักษะคติ ความเชื่อ และการปฏิบัติในทิศทางเดียวกันที่ขับเคลื่อนสู่การพัฒนา

ระยะที่ 3 การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในการดำเนินงานตั้งแต่การวางแผนดำเนินงานและการรับผลประโยชน์ร่วมกัน ระยะที่สามนี้กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้ามามีส่วนร่วมในปรึกษาหารือเพื่อวางแผนการดำเนินงาน ลงมือปฏิบัติงานตามแผนที่วางและร่วมรับผลประโยชน์ทั้งด้านเศรษฐกิจ คือ รายได้จากอาชีพเสริมที่กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้รับที่ และประโยชน์มิใช่ด้านเศรษฐกิจแต่เป็นการพัฒนาศักยภาพของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และก่อให้เกิดการอนุรักษ์ ฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น

ระยะที่ 4 การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในการประเมินผลและการตรวจสอบการดำเนินงาน ระยะที่สี่กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีระดับการมีส่วนร่วมในการประเมินผลและการตรวจสอบการดำเนินงานที่ก่อให้เกิดปัจจัยกระทบต่อการพัฒนาต่างๆ ในชุมชนที่แสดงออกถึงความเป็นเจ้าของชุมชนเพื่อนำไปสู่การวางแผนเพื่อปรับปรุงการดำเนินงานพัฒนาชุมชนต่อไป

จากการศึกษาสามารถสรุปขั้นตอนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน
ดังแผนภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 2.1 ขั้นตอนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน

จากแผนภาพที่ 2.1 ขั้นตอนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน แบ่งออกได้
4 ขั้นตอน ได้แก่

ขั้นที่ 1 การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในศึกษาบริบทของชุมชน จุดเด่น จุดปรับปรุง
ความต้องการในการพัฒนาและวางแผนกิจกรรมร่วมกันตามสภาพความเป็นจริงของชุมชน

ขั้นที่ 2 การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในการในชุมชนและการออกแบบสื่อ เนื้อหาสารใน
การสื่อสารร่วมกัน

ขั้นที่ 3 การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในการประเมินผลพัฒนาชุมชน และ การสร้างเครือข่าย
ในการพัฒนา มีลักษณะของการสนทนาแลกเปลี่ยนทัศนะซึ่งกันและกัน แสวงหาความร่วมมือจากหลาย
ฝ่ายและก่อให้เกิดการตัดสินใจโดยกลุ่ม ทำให้เกิดโอกาสของการมีส่วนร่วมมากยิ่งขึ้น

ขั้นที่ 4 การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์ร่วมกันหรือใช้
ประโยชน์ร่วมกัน

อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานตามขั้นตอนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน ควรคำนึงถึง 7 ประการ (กาญจนา แก้วเทพ, 2547) ดังนี้

1. ด้านเทคโนโลยี คุณสมบัติของเทคโนโลยีที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนและความจำเป็นของเทคโนโลยีที่มีต่อชุมชน
2. ด้านการเข้าถึงสื่อ ความเหมาะสมของวัน เวลา สถานที่
3. ด้านของเนื้อหาสาร ผลิตเนื้อหาสารที่ชุมชนมีความคุ้นเคย
4. การกำหนดแผนงานในการบริหารจัดการที่ชุมชนสามารถดำเนินงานได้จริง
5. การกำหนดแนวทางในการสนับสนุนให้สื่อสามารถเข้าถึงชุมชน และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างต่อเนื่อง
6. ด้านนโยบาย เช่น นโยบายให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมได้อย่างเต็มที่ ทั้งในด้านการบริหารจัดการ และการตัดสินใจเชิงนโยบายที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน
7. ด้านงบประมาณ

จากงานวิจัยของ Paolo Mefalopulos (2003) เรื่อง “การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการโครงการอาหารของสหประชาชาติในแอฟริกาใต้” แสดงให้เห็นว่า การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมจะเกิดผลสำเร็จได้ต้องเริ่มจากการสื่อสารให้ประชาชนเห็นความสำคัญของการพัฒนาที่แตกต่างกัน และให้อำนาจประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม ทำให้เขาเห็นถึงความสามารถของตนเอง ประชาชนก็จะเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาอย่างแท้จริง ซึ่ง Buber (อ้างถึงใน Thomas, 2004) ได้เสนอแนวทางการขับเคลื่อนการพัฒนาต้องมีการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมที่สำคัญใน 3 ลักษณะ ได้แก่

1. การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมที่ทำให้เกิดพลังที่มุ่งสู่เป้าหมายเดียวกัน ต้องสื่อสารให้สมาชิกเกิดความสำคัญอย่างเท่าเทียมกันในลักษณะของความเป็นประชาธิปไตย โดยไม่คำนึงถึงความแตกต่างทางเพศ ชนชั้นและมีผลประโยชน์ร่วมกันอย่างเท่าเทียมภายในชุมชน
2. ทักษะการสื่อสาร ผู้นำชุมชนและประชาชนในชุมชนต้องมีทักษะและวิธีการปฏิบัติในการสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจ มีความคิดสร้างสรรค์และยึดหยุ่นตามสถานการณ์ภายในชุมชนและภายนอกชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดแบบจำลองเชิงพิธีกรรม (Ritualistic model) ที่ผู้สื่อสารต้องมีทักษะการสื่อสารที่ต้องสร้างความเข้าใจร่วมกัน (กาญจนา แก้วเทพ, 2547) การที่ผู้สื่อสารจะสามารถสร้างความเข้าใจร่วมกันได้นั้น จำเป็นที่ผู้สื่อสารจะต้องมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น อารมณ์ความรู้สึก ประสบการณ์ ผ่านการสื่อสารแบบสองทางที่ไม่มีใครผูกขาดบทบาทการเป็นผู้สื่อสารและผู้รับสาร มีการสลับบทบาทเป็นผู้ส่งสารและผู้รับสารหมุนเวียนกันไป เป็นการเปิดโอกาสให้คู่สนทนาทั้งสองฝ่ายมีส่วนร่วมในกระบวนการสื่อสาร

3. การบริหารจัดการชุมชน ผู้นำชุมชนควรมีทักษะการสื่อสารเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการชุมชน การจัดสรรการทำงาน การจัดรูปแบบชุมชนในลักษณะของการขับเคลื่อนแบบองค์การ

การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม นำไปใช้กับการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืน เพราะการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเป็นกลยุทธ์สำคัญที่ถ่ายทอดข่าวสาร การตระหนักรู้ ความคิดสร้างสรรค์ การสร้างเครือข่ายในการสนับสนุน และการลดความขัดแย้งในชุมชน และการสร้างการมีส่วนร่วม การสื่อสารที่ดีจะช่วยให้การท่องเที่ยวของชุมชนประสบความสำเร็จอย่างยั่งยืน (World Tourism Organization, 2006)

การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม เป็นปัจจัยสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน ที่จะส่งเสริมให้เกิดกลไกการมีส่วนร่วมของประชาชนภายในชุมชน ในอันที่จะจูงใจผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชนให้เกิดความรับผิดชอบร่วมกัน ผู้ส่งสารต้องมีทักษะการสื่อสารที่สร้างความเข้าใจร่วมกันในชุมชน เพราะการพัฒนาชุมชนเกี่ยวข้องกับปัจจัยหลายอย่าง ไม่ว่าจะเป็นบริบทชุมชน การขัดแย้งที่เกิดขึ้นภายในชุมชน ฯลฯ สาร ต้องมีการออกแบบและวางแผนการสื่อสารที่จะกระตุ้นและเปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชนเข้าร่วมกันในการบริหารชุมชนในขั้นตอนต่างๆ ตลอดจนกระบวนการในการพัฒนาชุมชนด้วย ช่องทางการสื่อสารระหว่างสมาชิกภายในชุมชน ผู้วิจัยใช้กรอบการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม ศึกษากระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในชุมชนท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมหมู่บ้านแม่กำปอง จังหวัดเชียงใหม่ และชุมชนท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมหมู่บ้านนาต้นจันทน์ จังหวัดสุโขทัย ดังนี้ 1) ผู้ส่งสารและผู้รับสาร ได้แก่ รูปแบบการสื่อสาร วิธีการสื่อสาร ระดับการมีส่วนร่วม 2) สาร ได้แก่ ประเด็นในการสื่อสาร 3) เครื่องมือในการสื่อสาร ได้แก่ ประเภทของสื่อ ความถี่ในการสื่อสาร

2. แนวคิดการบริหารจัดการชุมชน (Community Management)

การทบทวนแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการชุมชน เป็นแนวคิดที่ผสมผสานระหว่างการบริหารจัดการ (Management) ซึ่งเป็นกระบวนการการวางแผน การจัดองค์การ การสั่งการ และการควบคุมสมาชิกในองค์การ และการใช้ทรัพยากรต่างๆ เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ที่องค์การกำหนดไว้ (Stoner & Wankel, 1987) กับแนวคิดชุมชน (Community) หมายถึง คนจำนวนหนึ่งที่อาศัยอยู่ในพื้นที่แห่งหนึ่ง มีความเชื่อ ผลประโยชน์กิจกรรมและมีคุณสมบัติอื่นที่คล้ายคลึงและเกื้อกูลกัน มีวัตถุประสงค์ในการดำเนินกิจกรรมร่วมกัน มีการติดต่อสื่อสารหรือรวมกลุ่มระหว่างกันและมีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ มีการจัดการ เพื่อให้เกิดความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ร่วมกัน (ประเวศ วะสี, 2540)

ในการอยู่ร่วมกันของสมาชิกจำนวนมากในชุมชนจำเป็นต้องมีกฎระเบียบเพื่อจัดการชุมชนให้อยู่ในทิศทางที่เหมาะสมตามบริบทและเงื่อนไขของแต่ละชุมชน และสมาชิกในชุมชนต้องมีส่วนได้ส่วนเสียกับกิจกรรมทุกอย่างที่เกิดขึ้นของชุมชน (อินสอน บัวเขียว, 2546) การบริหารจัดการชุมชนที่เหมาะสมจึงเป็นแนวทางที่สามารถพัฒนา แก้ปัญหา และก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อชุมชน

การบริหารจัดการชุมชนจึงเป็นกระบวนการในการวางแผน ดำเนินกิจกรรมของชุมชน และควบคุมสมาชิกมีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชนให้เกิดการขับเคลื่อนชุมชนร่วมกันตามลักษณะเฉพาะของแต่ละชุมชน อินสอน บัวเขียว (2546) นิยามความหมายของคำว่า การบริหารงานชุมชน (Community organizing) คือ การที่หัวหน้าหรือผู้นำที่จะต้องกระทำเพื่อให้กลุ่มที่มีคนหมู่มากอยู่ร่วมกันนั้น ร่วมกันทำงานเพื่อวัตถุประสงค์ที่ตั้งใจไว้จนสำเร็จ ซึ่ง การบริหารจัดการของชุมชนต้องคำนึงถึงประเด็นหลัก 3 ประการ (อมรรัตน์ ทิพย์เลิศ, 2547) ดังนี้

1. การบริหารจัดการชุมชนไม่ใช่เพียงแค่การกระทำที่ก่อให้เกิดการดำเนินกิจกรรมโดยคนหมู่มากที่อยู่ร่วมกันเท่านั้น หากแต่ต้องดำเนินกิจกรรมต่างๆ เหล่านั้นด้วยความสมัครใจและมีความรู้สึกรับผิดชอบร่วมกัน เนื่องจากองค์ประกอบต่างๆ ภายในชุมชนที่ต้องบริหารจัดการเป็นเรื่องส่วนร่วมและสมบัติสาธารณะ

2. การบริหารจัดการชุมชนต้องมีวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ชัดเจนที่เป็นเป้าหมายร่วมกันของคนในชุมชน

3. บทบาทสำคัญของการบริหารจัดการชุมชนแบ่งได้ 2 ระดับ คือ 1) บทบาทหน้าที่ในการคิดและวางแผนเชิงนโยบาย เป็นหัวหน้ากลุ่มหรือผู้นำเป็นผู้กระทำ 2) บทบาทหน้าที่ในเชิงปฏิบัติหรือการลงแรงกระทำ ซึ่งสมาชิกในชุมชนเป็นผู้ร่วมกระทำ

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าการบริหารจัดการชุมชนเป็นการดำเนินการให้เกิดการจัดโครงการหรือกิจกรรมเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของชุมชน หรือเป็นการทำงานร่วมกันของสมาชิกในชุมชนที่มีการดำเนินงานกับทรัพยากรที่มีอยู่ของชุมชนเป็นหลัก ซึ่งต้องมีวางแผนการดำเนินงาน การวางแผนกลยุทธ์ในการจัดการชุมชนที่ถือว่าเป็นองค์กรประเภทหนึ่ง สอดคล้องกับ Trecker (อ้างถึงในอมรรัตน์ ทิพย์เลิศ, 2547) ที่ระบุว่าการบริหารเป็นกระบวนการหนึ่ง que แสดงถึงการทำงานของมนุษย์ในรูปแบบต่างๆ ที่มีความต่อเนื่องกัน และดำเนินตามกลวิธีที่เหมาะสม โดยการจัดการทรัพยากรมนุษย์และทรัพยากรทางสังคมเพื่อบรรลุเป้าหมายร่วมกัน

หัวใจสำคัญของการบริหารจัดการชุมชน คือ การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เพราะกระบวนการมีส่วนร่วมเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและความต้องการในการบริหารจัดการของชุมชน ซึ่งเป็นการลดความขัดแย้งจากความแตกต่างทางความคิด การให้ประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการชุมชนตั้งแต่เริ่มต้น ก่อให้เกิดความรับผิดชอบร่วมกันและให้การสนับสนุนในการดำเนินการให้เป็นไปตามแผนส่งผลให้เกิดการปรับเปลี่ยนระบบคิดของชุมชนก่อให้เกิดการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน ซึ่ง เบญจมาศ อยู่ประเสริฐ (2551) ได้อธิบายถึงกระบวนการบริหารงานจัดการในชุมชนประกอบด้วยขั้นตอนในการดำเนินงาน ดังนี้

1. การจัดองค์กร การบริหารจัดการชุมชนจะต้องมีการออกแบบโครงสร้างของกลุ่มว่าประกอบด้วยองค์ประกอบใด มีการแบ่งงานกันอย่างไร สมาชิกในชุมชนต้องร่วมกันกำหนดให้ชัดเจน คำนึงถึงเป้าหมายหลักร่วมกัน ความสัมพันธ์ของชุมชนและทรัพยากรต่างๆ ที่มีอยู่
2. การจัดคนเข้าทำงาน เมื่อกำหนดโครงสร้างของชุมชนแล้วแต่ละองค์ประกอบมีการจัดคนรับผิดชอบ โดยให้สมาชิกในชุมชนร่วมกันดำเนินการ ทั้งนี้การจัดคนเข้าทำงานจะต้องพิจารณาตามความสมัครใจ ประสบการณ์และการยอมรับของสมาชิกในชุมชน เน้นการให้สมาชิกมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน
3. การวางแผน ขั้นตอนนี้ผู้นำและสมาชิกจะร่วมกันกำหนดเป้าหมาย วัตถุประสงค์และกิจกรรมที่ต้องทำร่วมกัน ซึ่งการวางแผนต้องมีการกำหนดแผนหลายลักษณะ เช่น แผนการตลาด แผนการผลิต เป็นต้น
4. การอำนวยการ ผู้นำชุมชนจะต้องมีการติดตามให้คำปรึกษาการทำกิจกรรมของสมาชิกในชุมชน ซึ่งในส่วนนี้ผู้นำชุมชนต้องใช้ศิลปะในการบริหารงานในด้านต่างๆ และการติดต่อสื่อสาร
5. การประเมินผล การควบคุมติดตามการดำเนินงานว่าได้บรรลุวัตถุประสงค์ของกลุ่มที่ได้กำหนดไว้หรือไม่ มีการกำหนดตัวชี้วัดผลการดำเนินงานของกลุ่มอย่างชัดเจน

วิเคราะห์จากการแนวคิดเรื่องการบริหารจัดการชุมชน จำเป็นต้องใช้การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในการประสานความสัมพันธ์กับกลุ่มคน การแบ่งงานกันทำในชุมชน ซึ่งเมื่อพิจารณาแนวคิดดังกล่าวทำให้ผู้วิจัยเห็นถึงประเด็นที่ต้องนำมาวิเคราะห์ในการชุมชนท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม คือ มิติด้านการจัดการ

การบริหารงานจัดการชุมชน ต้องอาศัยการสื่อสารเพื่อดำเนินกิจการ การบริหารจัดการปัญหาอุปสรรคร่วมกันของสมาชิกในชุมชน การสร้างความสัมพันธ์กับสมาชิกในชุมชนจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง สอดคล้องกับที่ ปาริชาติ วลัยเสถียร (2556) การบริหารจัดการงานชุมชนต้องเป็นไปตามความสัมพันธ์ของสมาชิกในสังคมที่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของสังคม ตลอดจนการรับผลประโยชน์ กระจายผลประโยชน์ร่วมกันที่ต้องใช้การบริหารจัดการอย่างดี (Good Governance) ได้กำหนดหลักธรรมาภิบาลไว้ 6 ประการ ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมของสาธารณชน (Public participation) คือ กลไกกระบวนการที่ประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจอย่างชัดเจน
2. ความสุจริตและความโปร่งใส (Honesty and transparency) คือ กลไกที่มีระบบกฏกติกาและการดำเนินการที่โดยประชาชนสามารถเข้าถึงและได้รับข้อมูลข่าวสารอย่างเสรี เป็นธรรม ถูกต้องสามารถตรวจสอบการบริหารงานและติดตามผลได้
3. ความรับผิดชอบต่อสังคม (Responsiveness and accountability) คือ กลไกที่มีความรับผิดชอบต่อในบทบาทหน้าที่ของสาธารณชน
4. กลไกทางการเมืองที่ชอบธรรม (Political legitimacy) คือ กลไกที่มีผู้นำมีความชอบธรรมเป็นที่ยอมรับของคนในสังคมโดยรวมไม่ว่าจากการแต่งตั้งหรือการเลือกตั้ง
5. กฎเกณฑ์ที่ยุติธรรมและชัดเจน (Fair legal framework and predictability) คือ กรอบของกฎหมายที่เป็นธรรมสำหรับกลุ่มคนต่างๆ ในสังคม ซึ่งกฎเกณฑ์มีการบังคับใช้และสามารถใช้บังคับได้ โดยคนในสังคมทุกส่วนสามารถคาดหวัง และรู้ได้ว่าเกิดผลอย่างไร

เมื่อวิเคราะห์ตัวชี้วัดการบริหารจัดการชุมชนที่ดีทั้ง 5 ข้อ ดังกล่าวข้างต้น เห็นว่าจำเป็นต้องใช้กระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม ทั้งการสร้างการมีส่วนร่วม หรือการทำให้ประชาชนเข้าถึงข้อมูลอย่างเปิดเผย โปร่งใส สอดคล้องกับ สังคีต พิริยะรังสรรค์ (2542) กล่าวว่า ยุทธศาสตร์ที่สำคัญใน การบริหารจัดการชุมชนที่ประกอบธุรกิจจำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนให้ชุมชนเป็นทั้งผู้ประกอบการและเป็นเจ้าของในเวลาเดียวกัน การวิจัย เรื่อง การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นการศึกษาชุมชนท่องเที่ยวที่มีเกี่ยวข้องกับการจัดการของธุรกิจมีการดำเนินกิจกรรม ตลอดจนรับผลประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งเมื่อพิจารณาแนวคิดดังกล่าวทำให้ผู้วิจัยเห็นถึงประเด็นสำคัญที่ต้องนำมาวิเคราะห์ คือ มิติด้านกระบวนการจัดสรรและรับผลประโยชน์ของชุมชน

จุดร่วมของงานวิจัยส่วนใหญ่ที่เกี่ยวกับการบริหารจัดการชุมชนในสังคมไทย คือ การบริหารจัดการที่ต้องเริ่มจากภายในชุมชนเป็นหลัก ในขณะที่การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นรูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ต้องมีการเริ่มต้นจากกลไกภายในชุมชนเป็นหลักสำคัญ เมื่อนำมาผูกเชื่อมโยงกับกรอบแนวคิดการบริหารจัดการชุมชน ทำให้ผู้วิจัยได้ประมวลข้อค้นพบ แนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน กับแนวคิดการบริหารจัดการชุมชนประกอบกันช่วยให้ผู้วิจัยสร้าง เกณฑ์การวิเคราะห์ โดยพิจารณาองค์ประกอบสำคัญดังนี้ 1) ด้านการจัดการ 2) ด้านกิจกรรมและ การดำเนินงานตามแผน 3) ด้านเงินทุน ซึ่งในรูปของการบริหารจัดการชุมชนอยู่ในรูปแบบของ องค์กรที่ต้องมีการจัดสรรเงินเป็นกระบวนการจัดสรรและรับผลประโยชน์ 4) ด้านการจัดการ ด้านตลาด อย่างไรก็ตามการบริหารจัดการชุมชนไม่ได้กล่าวถึงมิติด้านการสื่อสารอย่างชัดเจน แต่ข้อค้นพบที่แสดงให้เห็นถึงการบริหารจัดการชุมชนเริ่มต้นที่กระบวนการจัดการภายในชุมชน หรือการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นแนวทางในการวิเคราะห์การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของ ชุมชนท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมบ้านแม่กำปอง จังหวัดเชียงใหม่ และบ้านนาต้นจั่น จังหวัดสุโขทัย เมื่อนำมาเชื่อมโยงกับ

3. การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community – Based Tourism)

การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community – based tourism) เป็นรูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยว ที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน มีการเตรียมความพร้อมภายในชุมชนให้สามารถดำเนินการได้เอง ภายในชุมชน เพื่อเสริมสร้างเศรษฐกิจชุมชนให้มีความเข้มแข็ง (Goodwin, 2011) อยู่เป็นพื้นฐานของ แนวคิดการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในชุมชนอย่างแท้จริง ส่งเสริมศักยภาพชาวบ้านในชุมชนให้มีความรู้ในการจัดการชุมชน Mitchall & Muckosy (อ้างถึงใน Claiborne, 2010)

สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน (2550) อธิบายถึงการท่องเที่ยวโดยชุมชน หมายถึง การท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืนของสภาพแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรม กำหนดทิศทางโดยชุมชน จัดการโดยชุมชนเพื่อชุมชน และชุมชนมีบทบาทเป็นเจ้าของมีสิทธิในการจัดการดูแลเพื่อให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้มาเยือน เช่นเดียวกับ World Tourism Organization (2006) การท่องเที่ยวในชุมชน เกิดจาก ความร่วมมือของประชาชนในชุมชนและนำมาซึ่งผลประโยชน์และปัญหาต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นภายใน ชุมชน ต้องมีการวางแผนในการพัฒนาและการจัดการที่ดี ก่อให้เกิดอาชีพ รายได้ในชุมชน ทำให้ คุณภาพชีวิตของคนในชุมชนดีขึ้น สอดคล้องกับสิทธิ สโรบล (2546) การท่องเที่ยวโดยชุมชนต้องมีการส่งเสริมศักยภาพชาวบ้านในชุมชนให้มีความรู้ ความสามารถในการบริหารจัดการชุมชน ตั้งแต่ ร่วมคิดวางแผน ดำเนินการ การตัดสินใจดำเนินกิจกรรมต่างๆ และการประเมินผล ในขณะเดียวกัน

มุ่งเน้นให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรท้องถิ่น การคงความเป็นอัตลักษณ์ของพื้นที่ ถิ่นวัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาดั้งเดิม

หัวใจสำคัญของการท่องเที่ยวโดยชุมชน คือ การมีส่วนร่วมของชุมชน (Community participation) เข้ามามีบทบาทสำคัญในการพัฒนาชุมชน แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ.2555-2559) ได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืนด้วยการจัดการท่องเที่ยวในชุมชนของตนเองตามบริบทของพื้นที่และเน้นกระบวนการการมีส่วนร่วม (Participation) ของประชาชนในชุมชนเป็นหลัก คือ การมีส่วนร่วมจะนำไปสู่การตัดสินใจร่วมกันในชุมชน และนำไปสู่การปฏิบัติ ตามกระบวนการขั้นตอนการมีส่วนร่วม 4 ระดับ (Cohen & Uphoff อ้างถึงใน (ถวิลวดี บุรีกุล, 2551)

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision making) ประกอบด้วย การริเริ่ม การตัดสินใจ ดำเนินการตัดสินใจและตัดสินใจปฏิบัติการว่าควรทำอะไร ด้วยวิธีใด
2. การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ (Implementation) ประกอบด้วย การสนับสนุน ทรัพยากร การบริหาร การประสานร่วมมือ
3. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefits) ประกอบด้วยผลประโยชน์ ด้านวัสดุ ด้านสังคมและส่วนบุคคลอันเกิดจากโครงการที่ร่วมกัน
4. การมีส่วนร่วมการประเมินผล (Evaluation) ประกอบด้วย การประเมินผลโครงการที่เกิดขึ้นร่วมกัน

งานวิจัยของสินธุ์ สโรบล (2551) ศึกษาพบว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนช่วยในการกำหนดรูปแบบและกิจกรรมท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับวิถีชุมชนและก่อให้เกิดการบริหารจัดการภายในที่ดีของชุมชน เช่นเดียวกับ ชูกุล อุ่นวิจิตร (2555) ได้ศึกษาพบว่า การมีส่วนร่วมในชุมชนเป็นปัจจัยภายในที่มีผลต่อความสำเร็จของชุมชนท่องเที่ยว

เช่นเดียวกับงานวิจัยด้านการท่องเที่ยวในชุมชนของต่างประเทศ Grybovyh (2003) พบว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในชุมชนประสบความสำเร็จได้ต้องเริ่มจากการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมในขั้นตอนการวางแผนและการดำเนินงาน

การท่องเที่ยวโดยชุมชนเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน สอดคล้องกับแนวคิดของ Newstrom & Davis (1993) กล่าวว่า หลักการมีส่วนร่วมต้องดำเนินงานภายใต้ภาวะจิตใจ อารมณ์และความรู้สึกของบุคคลในสถานการณ์กลุ่มที่จะกระตุ้นให้เกิดการสร้างสรรคที่จะกระทำใ้บรรลุเป้าหมายของกลุ่มด้วยการแบ่งความรับผิดชอบกันระหว่างสมาชิกในกลุ่ม ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Sseruwagi (2012) เรื่อง การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนใน โครงการ Bukoba Women's Empowerment Association (BUWEA) แสดงให้เห็นว่า การพัฒนาประสบความสำเร็จได้ขึ้นอยู่กับ

มีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนเป็นสำคัญ และผู้ที่เข้าไปพัฒนาต้องมีความรู้สภาพแวดล้อมภายในชุมชน และให้ความเสมอภาคไม่ควรแสดงอำนาจเหนือกว่าสมาชิกในชุมชนจะก่อให้เกิดการร่วมมือได้มากยิ่งขึ้น

การมีส่วนร่วมของชุมชนเน้นการสร้างเสริมเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้านบนฐานของต้นทุนทางธรรมชาติ วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมให้ชุมชนมีส่วนร่วมกำหนดทิศทางการพัฒนาและได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยวตามองค์ประกอบการท่องเที่ยวโดยชุมชน 7 ด้าน (Breugel, 2013) (Goodwin, 2011) และ Mitchall & Muckosy (อ้างถึงใน Claiborne, 2010) ดังนี้

1. เมืองค์กร/กลไกในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวที่เกิดจากการรวมตัวของชุมชนเพื่อเป็นแกนนำในการบริหารจัดการท่องเที่ยว และการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนในการบริหารจัดการ

2. ระบบการบริหารจัดการที่ยั่งยืน

- มีกฎ กติกา และระบบการบริหารจัดการท่องเที่ยวของชุมชน และสามารถเชื่อมโยงกับการพัฒนาอื่นๆของชุมชน

- การเสริมสร้างศักยภาพของคนในกลุ่มท่องเที่ยวและชุมชน

- การปฏิบัติตามกฎระเบียบและรูปแบบที่ใช้สำหรับการบริหารจัดการท่องเที่ยวชุมชน

- การตลาดและการประชาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่องเพื่อสร้างรายได้ให้เกิดจากการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

3. สนับสนุนการพัฒนาคุณภาพชีวิตและเศรษฐกิจชุมชน

- สนับสนุนการพัฒนาชุมชน

- กระจายรายได้การท่องเที่ยวชุมชนอย่างเป็นธรรมและสร้างโอกาสในการมีรายได้เสริม

4. การส่งเสริมวัฒนธรรมชุมชน

- กลุ่มท่องเที่ยวมีข้อมูลและความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมในท้องถิ่น

- มีการถ่ายทอดวัฒนธรรมจากภายในสู่ภายนอก

- มีกฎ กติกาและแนวทางเพื่อการเคารพและปกป้องวัฒนธรรมชุมชน

- กลุ่มท่องเที่ยวมีการส่งเสริม อนุรักษ์ พื้นฟูและสืบทอดวัฒนธรรม

5. มีส่วนในการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมกับชุมชน

- กลุ่มท่องเที่ยวมีข้อมูลด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม
- มีการออกแบบกิจกรรมท่องเที่ยวที่คำนึงถึงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

และสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน

- การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนและอนุรักษ์

ความหลากหลายทางชีวภาพ

- มีการป้องกัน จัดการ และแก้ปัญหาหามลภาวะ

6. สร้างการเรียนรู้

- กิจกรรมท่องเที่ยวสามารถสร้างการเรียนรู้ ความเข้าใจในวิถีชีวิต และวัฒนธรรม

ของชุมชนให้แก่ผู้มาเยือน

- สร้างจิตสำนึกและองค์ความรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม

ทั้งคนในชุมชนและผู้มาเยือน

7. มีการบริหารที่ดีและปลอดภัย ทั้งด้านที่พัก ยานพาหนะ นักสื่อความหมายท้องถิ่น

เจ้าของบ้าน และการประสานงานที่ดีระหว่างกลุ่มในชุมชนเพื่อให้บริการการสื่อสารเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Socio cultural tourism) เป็นรูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยว โดยชุมชน ที่มีกระบวนการดำเนินงานจากการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการกำหนดทิศทางการพัฒนา และการจัดการท่องเที่ยวร่วมกัน และได้รับประโยชน์ตอบแทนเพื่อกระจายรายได้สู่ชุมชน อย่างเท่าเทียมกันภายใต้ความยั่งยืนของสภาพแวดล้อมของชุมชน สังคมและวัฒนธรรม ประเทศไทยมีแผนส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมาตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 จนกระทั่งแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 มุ่งพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมให้เกิดความยั่งยืน

นักวิชาการนิยามการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Socio cultural tourism) ไว้หลากหลาย เช่น Fennell (1999) เป็นการท่องเที่ยวที่เน้นการให้สัมผัสกับทรัพยากรท่องเที่ยวด้านสังคมและวัฒนธรรมดั้งเดิมของท้องถิ่น โดยเน้นการอนุรักษ์ทรัพยากรดั้งเดิมให้คงไว้ โดย (Sugar อ้างถึงใน พลอยศรี ไพราณานนท์, 2554) กล่าวว่า วัฒนธรรมดั้งเดิมของท้องถิ่นประกอบด้วย เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ งานหัตถกรรม กิจกรรมทางประเพณี ภาษาอาหาร ศิลปะ ดนตรี ศาสนา สถาปัตยกรรม การศึกษา ลักษณะการแต่งกาย เทคโนโลยีของชุมชนท้องถิ่น รวมถึงกิจกรรมยามว่างต่างๆ

ในขณะที่ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (2540) ให้ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมใน 2 นัยยะ นัยยะที่หนึ่งเป็นวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมผ่านการเดินทางท่องเที่ยวที่เน้น การพัฒนาด้านภูมิปัญญา สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และวิถีชีวิตผู้คน นัยยะที่สอง การท่องเที่ยวทาง วัฒนธรรมเพื่อการเรียนรู้ผู้อื่นและย้อนกลับมามองตนเอง อย่างเข้าใจความเกี่ยวพันของสิ่งต่าง ๆ ในโลกที่มีความเกี่ยวโยงพึ่งพา

สรุปได้ว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่มีวัตถุประสงค์ ศึกษาหาความรู้ หรือมีประสบการณ์ในวัฒนธรรมด้านต่างๆ ของแหล่งท่องเที่ยวนั้นๆ เนื่องจากชน ชาติต่างๆ ทั่วโลกมีวิถีชีวิตแตกต่างกันมีวัฒนธรรมที่ชนชาตินั้นๆ ร่วมกันสร้างขึ้นมาเพื่อเป็น เอกลักษณะที่ชัดเจนของแต่ละชนชาติ ความหลากหลายทางวัฒนธรรมของแต่ละชนชาติจึงเป็น สิ่ง กระตุ้นให้เกิดการเดินทางเพื่อการศึกษาเรียนรู้ใน วัฒนธรรมของชนชาติอื่นๆ เพื่อสร้าง ประสบการณ์ชีวิตของตนเองนอกเหนือจากการเดินทางเพื่อพักผ่อนหย่อนใจ ซึ่งองค์ประกอบของ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่สำคัญมี 6 ด้าน (บุญเลิศ ตั้งจิตวัฒนา, 2548) ดังนี้

1. องค์ประกอบด้านแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมมีสิ่งจูงใจนักท่องเที่ยว
2. องค์ประกอบด้านกระบวนการศึกษาสภาพแวดล้อมมีการศึกษาเรียนรู้สภาพแวดล้อม และระบบนิเวศในแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเพื่อปลูกจิตสำนึกที่ถูกต้องในการอนุรักษ์ สภาพแวดล้อมให้แก่ผู้เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว
3. องค์ประกอบด้านกระบวนการศึกษาสิ่งแวดล้อมเพื่ออำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวและได้ผลตอบแทนในกำไรสู่ธุรกิจท่องเที่ยวซึ่งผู้ประกอบการท่องเที่ยวจะต้องมี ความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมอีกทั้งช่วยอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม
4. องค์ประกอบด้านการตลาดท่องเที่ยวคำนึงถึงการตลาดท่องเที่ยวที่มีคุณภาพโดย แสวงหานักท่องเที่ยวคุณภาพให้เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวยังแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเพื่อให้ นักท่องเที่ยวคุณภาพได้รับรู้และประสบการณ์จากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างพึงพอใจอีกทั้ง ช่วยอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม
5. องค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของ ชุมชนโดยให้ชุมชนท้องถิ่นในแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมนั้นมีส่วนร่วมในการพัฒนาหรือ จัดการการท่องเที่ยวอย่างเต็มรูปแบบและได้รับประโยชน์ตอบแทนเพื่อกระจายรายได้สู่ท้องถิ่น และยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนท้องถิ่น
6. องค์ประกอบด้านการสร้างจิตสำนึกแก่ผู้เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวคำนึงถึง การปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องทางการท่องเที่ยวแก่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายโดยมีการให้ความรู้และ สื่อความหมายในการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม มีการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ชาวบ้านเป็นผู้ดำเนินการ เพื่อถ่ายทอดอัตลักษณ์ และสื่อความหมายทางวัฒนธรรมของชุมชนภายใต้แนวทางการท่องเที่ยว โดยชุมชนของสิทธิ์ สโรบล (2547) ดังนี้

1. การจำหน่ายสินค้าที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน (Product sales) อาทิ สินค้าหัตถกรรม อาหารประจำท้องถิ่น รวมถึงทรัพยากรการท่องเที่ยวอื่นๆ ของชุมชนด้วย
2. กิจกรรมการแสดงทางวัฒนธรรม (Cultural shows activities) เช่น การฟ้อนรำ การละเล่นพื้นบ้าน และการแสดงดนตรีเฉพาะชุมชน
3. กิจกรรมท่องเที่ยวเชิงหมู่บ้าน (Village based activities) หมายถึง กิจกรรมการท่องเที่ยวที่ชุมชนในหมู่บ้านเป็นผู้ดำเนินการเพื่อเสนอแก่นักท่องเที่ยว เช่น การจัดกิจกรรมเดินชมธรรมชาติ ในบริเวณหมู่บ้านหรือบริเวณใกล้เคียง
4. กิจกรรมพักค้างแรมในหมู่บ้าน สำหรับนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้าไปท่องเที่ยวในชุมชนแห่งนั้น ได้แก่ การจัดแคมป์ (Camping) และการจัดที่พักแบบโฮมสเตย์ (Home stay) นักท่องเที่ยวมีการศึกษาแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับชาวบ้าน เป็นต้น

ลักษณะของนักท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จะเน้นที่ศึกษาหาความรู้ในพื้นที่หรือบริเวณที่สำคัญทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่บอกเล่าเรื่องราวในการพัฒนาทางสังคมที่สะท้อนให้เห็นถึงสภาพชีวิต ความเป็นอยู่ของคนในแต่ละยุคสมัย (Bywater, 1993) ได้แบ่งประเภทนักท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็น 3 ประเภท ดังนี้

1. นักท่องเที่ยวตามแรงกระตุ้นทางวัฒนธรรม (Culturally motivated) หมายถึง ผู้ที่เดินทางท่องเที่ยวด้วยเหตุผลทางวัฒนธรรมนักท่องเที่ยวกลุ่มนี้มีความสนใจเรียนรู้ ศึกษาวัฒนธรรม และมีพฤติกรรมที่จะพักอยู่ในแหล่งท่องเที่ยวเป็นระยะเวลานาน
2. นักท่องเที่ยวตามแรงบันดาลใจทางวัฒนธรรม (Culturally inspired) หมายถึง ผู้ที่ถูกรังสรรค์ด้วยศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นที่รู้จัก หรือได้รับการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อ โดยนักท่องเที่ยวประเภทนี้จะใช้เวลาในการพักอาศัยน้อยกว่าประเภทแรก แต่มีโอกาสกลับมาท่องเที่ยวในสถานที่เดิมอีกครั้ง
3. นักท่องเที่ยวตามแรงดึงดูดทางวัฒนธรรม (Culturally attracted) หมายถึง ผู้ที่มีความสนใจในกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีลักษณะมาเยี่ยมชมมากกว่าการพักอาศัย

จากลักษณะของนักเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่กล่าวมาข้างต้น สามารถนำไปใช้สร้างกลยุทธ์เพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวอันนำไปสู่การสร้างรายได้ให้กับแหล่งท่องเที่ยว Garrod & Fyall, 1998 (อ้างถึงในกาญจนา แสงล้อมสุวรรณ, 2555) นำเสนอแบบจำลองการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเพื่อนำไปสู่การพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ดังนี้

1. การตลาดและการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว การตลาดในแหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่งมีความแตกต่างกันซึ่งต้องคำนึงถึงปัจจัยใน 2 ด้าน คือ

1.1 ผลิตภัณฑ์ที่ตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมส่วนมากเน้นความรู้ ประสบการณ์ ความประทับใจ แหล่งท่องเที่ยวต้องมีความโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์และมีศักยภาพที่สามารถดึงดูดได้

1.2 การส่งเสริมการตลาดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การนำจุดเด่นของแหล่งท่องเที่ยว สื่อสารไปยังนักท่องเที่ยวเพื่อสร้างการรับรู้และสัมผัสประสบการณ์จนเกิดเป็นกระบวนการท่องเที่ยว

2. การวางแผนโครงการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว มี 5 ขั้นตอน

2.1 การวิเคราะห์แหล่งท่องเที่ยว ความน่าสนใจที่จะดึงดูดนักท่องเที่ยว คุณค่าของแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอยู่ในระดับใด

2.2 การวางแผนการใช้พื้นที่และการคมนาคมขนส่ง

2.3 การกำหนดศักยภาพการรองรับ ความสามารถในการจัดการสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานและความพร้อมของการรองรับนักท่องเที่ยว

2.4 การประเมินผลกระทบ ผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน ผลกระทบต่อการดำรงรักษาวัฒนธรรม

2.5 การฝึกอบรมประชาชนในพื้นที่ให้รับรู้และมีส่วนร่วมในการดูแลแหล่งท่องเที่ยว

3. โครงสร้างองค์กรและการจัดการ การวางแผนจัดการสำหรับการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การจัดโครงสร้างการทำงานอย่างเป็นระบบ การสนับสนุนการมีส่วนร่วมและการสร้างเครือข่าย การแก้ปัญหาและข้อขัดแย้งในผลประโยชน์ที่ต่างกัน

4. การดำเนินการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว มีหลักสำคัญ 4 ประการ

4.1 พัฒนา บุคลากร ที่ยังคงรักษาวิถีชีวิตให้อยู่ในสภาพเดิม

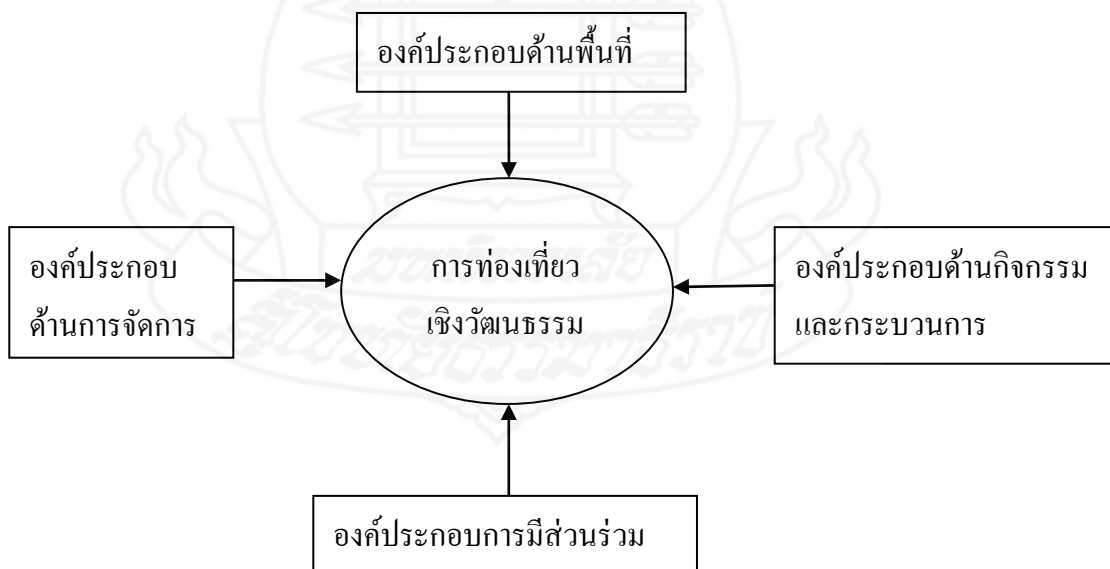
4.2 การเพิ่มความหลากหลายในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว

4.3 การเพิ่มสิ่งอำนวยความสะดวก

4.4 การส่งเสริมความเชื่อมโยงกับหน่วยงานท้องถิ่น ประชาชนในท้องถิ่นเพื่อสร้างกิจกรรมท่องเที่ยวให้มีคุณภาพมากขึ้น

ความพิเศษของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เน้นให้ชาวบ้านในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวร่วมกัน เพื่อดำรงรักษาทรัพยากรท้องถิ่น ภูมิปัญญา อัตลักษณ์ วัฒนธรรม และเศรษฐกิจของชุมชน ก่อให้เกิดการพัฒนาชุมชน พัฒนาเศรษฐกิจภายในชุมชน ซึ่ง(Buckley อ้างถึงใน มิสรา สามารถ, 2543) นำเสนอกระบวนการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม 4 องค์ประกอบ ดังนี้

1. องค์ประกอบด้านพื้นที่ การมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการพื้นที่ทางวัฒนธรรม
2. องค์ประกอบด้านการจัดการ การส่งเสริมให้มีการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบยั่งยืนที่ไม่กระทบต่อการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน และสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของคนในชุมชน
3. องค์ประกอบด้านกิจกรรมและกระบวนการ การสื่อสารในการสร้างความตระหนักรู้และการปลูกจิตสำนึกต่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแก่นักท่องเที่ยว ประชาชนในท้องถิ่นและผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้อง
4. องค์ประกอบการมีส่วนร่วม การสื่อสารที่สร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการต่างๆ เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่น ทั้งการกระจายรายได้ การยกระดับคุณภาพชีวิต และท้องถิ่นต้องมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพ

ภาพที่ 2.2 กระบวนการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

งานวิจัยของพรหมมินทร์ พวงมาลา (2547) แสดงให้เห็นว่าชุมชนบ้านแม่กำปอง จังหวัดเชียงใหม่ มีพัฒนาการเติบโตจากการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการชุมชนของตนเอง ผู้การเป็นชุมชนท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เช่นเดียวกับเพชรศรี นนท์ศิริ (2557) ศึกษาปัจจัยสู่ความสำเร็จของหมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชุมชนบ้านแม่กำปอง จังหวัดเชียงใหม่ คือ การมีส่วนร่วมภายในชุมชน และสมศักดิ์ เศรษฐะราวัณ (2550) ศึกษาปัจจัยความสำเร็จของชุมชนบ้านนาต้นจั่น จังหวัดสุโขทัย พบว่า การมีส่วนร่วมของชาวบ้านภายในชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญหนึ่งที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการเป็นชุมชนท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

จากการทบทวนวรรณกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชน กระบวนการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยเฉพาะการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ต้องเริ่มจากกระบวนการจัดการภายในชุมชน และการมีส่วนร่วมภายในชุมชนเป็นหลักสำคัญ

ผู้วิจัยประมวลข้อค้นพบแนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยพิจารณาองค์ประกอบสำคัญ ดังนี้ 1) ด้านการจัดการ กลไกในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวที่เกิดจากการรวมตัวของชุมชน การตลาดและประชาสัมพันธ์ 2) ด้านกิจกรรม การสื่อสารภายในชุมชนเพื่อสร้างความรู้พัฒนาศักยภาพคนภายในชุมชน รวมทั้งการสื่อสารกับนักท่องเที่ยวในการถ่ายทอดอัตลักษณ์ และสื่อความหมายทางวัฒนธรรมของชุมชน 3) ด้านการจัดการพื้นที่ กฎ ระเบียบของการกำหนดพื้นที่ในการจัดการท่องเที่ยว ปัจจัยหลักสำคัญของการท่องเที่ยวโดยชุมชน คือ การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ซึ่งต้องอาศัยการสื่อสารเป็นเครื่องมือสำคัญในการขับเคลื่อน และเมื่อเชื่อมโยงกับแนวคิดการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม ทำให้ผู้วิจัยเห็นถึงแนวทางในการวิเคราะห์ถึงการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมภายในชุมชนท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแม่กำปอง จังหวัดเชียงใหม่ และชุมชนบ้านนาต้นจั่น จังหวัดสุโขทัย เพื่อวิเคราะห์รูปแบบการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม ระดับการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม ประเด็นเนื้อหาสาระ เครื่องมือและช่องทางการสื่อสารมาเป็นเกณฑ์ในการพิจารณาการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของชุมชนท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วมต่อไป

4. บริบทชุมชน

4.1 ชุมชนบ้านแม่กำปอง จังหวัดเชียงใหม่

หมู่บ้านแม่กำปอง ตั้งอยู่ในหมู่ที่ 3 ตำบลห้วยแก้ว อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ พื้นที่หมู่บ้านทั้งหมด 6.22 ตารางกิโลเมตร ระยะทางห่างจากตัวเมืองเชียงใหม่ 50 กิโลเมตร ชุมชนของคนพื้นเมืองเกิดขึ้นเมื่อกว่า 100 ปี ความเป็นมาของหมู่บ้านแม่กำปองเกิดจากพ่อฮุยป่า กิ่งแก้ว เป็นบุคคลแรกที่บุกเบิกเข้ามาเพาะปลูกไร่เมี่ยง หรือไร่ชา บริเวณพื้นที่หมู่บ้านแม่กำปอง ต่อมาเมื่อมีญาติพี่น้องอพยพโยกย้ายตามมาจนชุมชนขยายออกไปเรื่อยๆ ปัจจุบันหมู่บ้านแม่กำปอง มีประชากร 128 หลังคา จำนวน 426 คน แบ่งเขตการปกครองในหมู่บ้านเป็น 6 ปาง ได้แก่ ปางกลาง ปางนอก ปางใน 1 ปางใน 2 ปางโตน และปางขอน

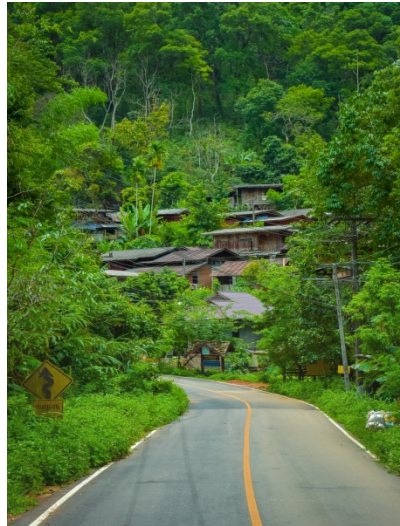
หมู่บ้านแม่กำปองอยู่กลางหุบเขาของอำเภอแม่ออน ห่างไกลจากตลาดและชุมชนภายนอกมีทรัพยากรทางธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ล้อมรอบด้วยพืชพรรณธรรมชาติ ป่าไม้อุดมสมบูรณ์ แหล่งน้ำจากน้ำตกไหลทอดยาวตลอดหมู่บ้าน สภาพอากาศหนาวเย็นตลอดทั้งปี

สภาพภูมิศาสตร์

ทั่วไปเป็นที่ดอนเฉลี่ยสูงกว่าระดับน้ำทะเล 1,300 เมตร ทำให้มีอากาศเย็นและชื้นตลอดปี มีป่าไม้อุดมสมบูรณ์ เป็นแหล่งต้นน้ำหลายสายในภาคเหนือ ปลูกกาแฟ ชา เมี่ยงที่เป็นอาชีพเก่าแก่สืบทอดกันมายาวนาน ชื่อของหมู่บ้านมาจากดอกกำปองที่ขึ้นภายในหมู่บ้าน

อาณาเขต

ทิศเหนือ	ติดกับหมู่บ้านแม่ลาย
ทิศใต้	ติดกับหมู่บ้านแม่รวม
ทิศตะวันออก	ติดกับอำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง
ทิศตะวันตก	ติดกับอำเภอบ้านธิราชทอง

ภาพที่ 2.3 เส้นทางเข้าหมู่บ้านแม่กำปอง

ภาพที่ 2.4 บริเวณหน้าหมู่บ้านแม่กำปอง

ลักษณะทางกายภาพของชุมชนบ้านแม่กำปอง มีความพร้อมด้านระบบนิเวศของชุมชน พื้นที่ภูเขาครอบคลุมตั้งแต่ยอดเขาสูง 1,800 ลงมาถึง 700 เมตร เหนือระดับน้ำทะเล ภูมิอากาศเย็นสบายตลอดปี พื้นที่โดยทั่วไปยังมีความเป็นธรรมชาติสมบูรณ์

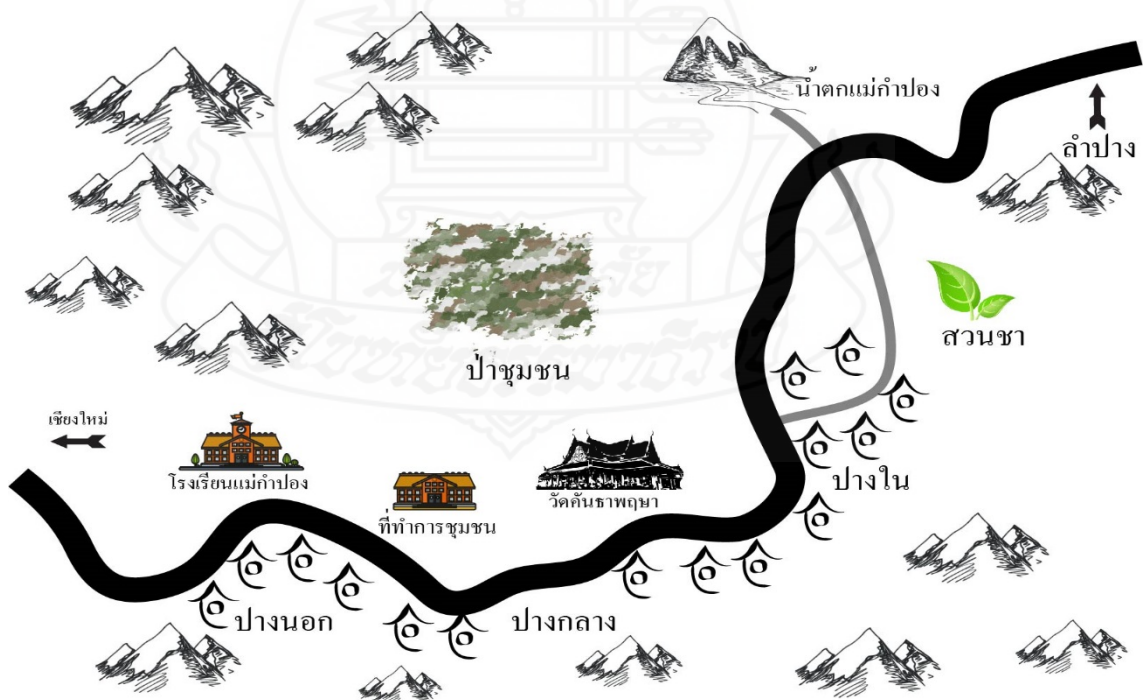
ภาพที่ 2.5 ลักษณะทางกายภาพของหมู่บ้านแม่กำปอง

สภาพบ้านเรือน

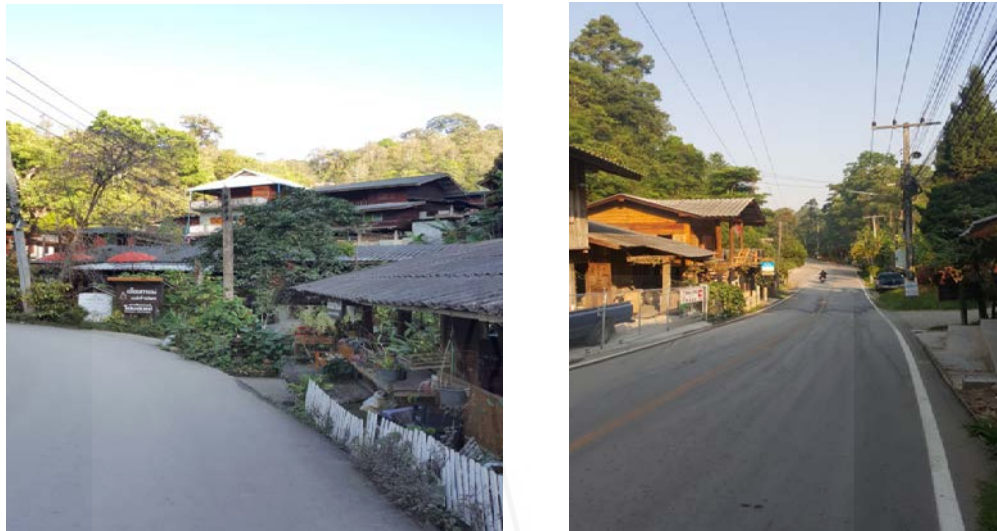
ลักษณะบ้านเรือนของชาวบ้านแม่กำปอง ปลูกอยู่ในพื้นที่แคบๆ และชันเรียงรายไปตามเส้นทางน้ำและถนนของหมู่บ้านที่มีพื้นที่ไล่ระดับตามความสูงของลักษณะภูมิประเทศ เมื่อสำรวจลักษณะบ้านเรือนในหมู่บ้านแม่กำปอง พบว่า ลักษณะบ้านเรือนปลูกเรียงรายตามแนวเขาในหมู่บ้านลักษณะบ้านเรือนเป็นบ้านไม้ที่ไม่มีรั้วกัน มีเพียงคั่นไม้เป็นแนวบอกอาณาเขตของแต่ละบ้านแทนรั้วในลักษณะของบ้านในชนบท และมีบ้านเรือนบางส่วนที่ปลูกกระจุกตัวในบริเวณใกล้เคียงกันเนื่องจากเป็นเครือญาติ

ภาพที่ 2.6 ลักษณะบ้านเรือนของหมู่บ้านแม่กำปอง

ภาพที่ 2.7 แผนที่เส้นทางภายในหมู่บ้านแม่กำปอง

ภาพที่ 2.8 เส้นทางภายในหมู่บ้านแม่กำปอง

ภาพที่ 2.9 อาชีพหลักปลูกเมี่ยง

นอกจากนี้ ผู้วิจัยพบว่าสิ่งแวดล้อมในหมู่บ้านอยู่ในเกณฑ์ดี โดยชาวบ้านส่วนใหญ่ใช้วิธีการเดินภายในหมู่บ้าน มีเพียงส่วนน้อยที่ใช้จักรยานยนต์และรถกระบะ ชาวบ้านในหมู่บ้านมีอาชีพหลักทำเมี่ยง และชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านส่วนใหญ่เป็นวัยกลางคนและวัยชรา ชาวบ้านหนุ่มสาวออกไปทำงานนอกพื้นที่ และเมื่อมีการตัดถนนที่สะดวกสบายเข้ามาในหมู่บ้าน ประจวบกับ

หมู่บ้านแม่กำปองเป็นที่รู้จักแพร่หลายในกลุ่มนักท่องเที่ยวมากขึ้น จนในปี 2558 หมู่บ้านแม่กำปอง กลุ่มชาวบ้านหนุ่ม-สาว เริ่มกลับมาทำอาชีพในพื้นที่มากขึ้น เช่น ไกด์ท้องถิ่น เปิดร้านค้าขายในหมู่บ้าน

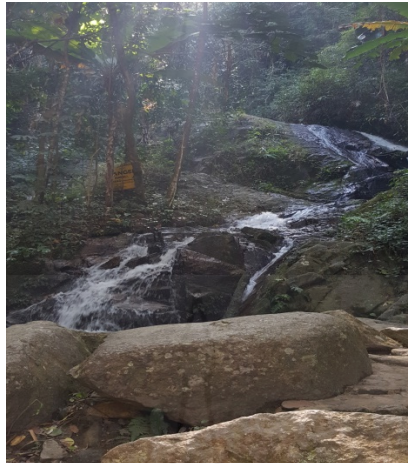
วัฒนธรรมและประเพณี

ชุมชนบ้านแม่กำปองมีความเป็นชุมชนพื้นเมืองเหนือที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมายาวนาน มีการดำรงชีวิตที่สะท้อนให้เห็นผ่านศิลปกรรมภายในวัดคันธาพฤกษาที่มีอยู่เพียงแห่งเดียวในชุมชนที่กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม อีกทั้งประเพณี และความเชื่อทางศาสนาของชาวบ้านผ่านพิธีกรรมพื้นถิ่น ความเชื่อด้านโชคลาง ในวันสำคัญทางศาสนาต่างๆ

1. ประเพณีเดือนสี่เป็ง ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือนมกราคม ชาวบ้านจะทำพิธีตานข้าวใหม่ คือ ทำบุญใส่บาตรด้วยข้าวใหม่หลังฤดูเก็บเกี่ยว
2. ประเพณีวันปีใหม่ หรือประเพณีสงกรานต์ในเดือนเมษายน ซึ่งจะมีพิธีตามรูปแบบล้านนาของภาคเหนือ เช่น ขนทรายเข้าวัด
3. ประเพณีเข้าพรรษา ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8 ตรงกับเดือนกรกฎาคม
4. ประเพณีวันสิบสองเป็ง ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 ตรงกับเดือนกันยายน มีพิธีตานก๋วยสลาก อุทิศส่วนกุศลให้กับบรรพบุรุษที่ล่วงลับ
5. ประเพณีเดือนยี่เป็ง หรือลอยกระทง ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 ตรงกับเดือนพฤศจิกายน พิธีกรรมการเดินเข้าแขวงกต ที่จัดทำขึ้นเป็นทางเดินปรีศนาธรรม

แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ

1. คอยม่อนล้าน อยู่สูงกว่าระดับน้ำทะเลประมาณ 1,700 เมตร เป็นเส้นทางเดินป่าสำหรับนักท่องเที่ยวเพื่อศึกษาธรรมชาติ บนยอดคอยสามารถมองเห็นได้ 3 จังหวัดในภาคเหนือ ได้แก่ ลำปาง ลำพูน และเชียงใหม่ คอยม่อนล้านยังคงความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติพบพรรณไม้หายากชนิดต่างๆ เช่น ดอกสะเด็ดขาว ดอกกุหลาบพันปี ดอกพญาเสือโคร่ง และสมุนไพรหายากชนิดต่างๆ
2. น้ำตกแม่กำปอง น้ำตกสูง 7 ชั้น อยู่ห่างจากหมู่บ้าน 1 กิโลเมตร มีต้นกำเนิดมาจากต้นน้ำรากไม้เหลือง ตลอดเส้นทางพบต้นเฟิร์น และธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ตลอดเส้นทาง การเดินทางเพื่อขึ้นไปจุดชมวิวน้ำตกม่อนล้าน

ภาพที่ 2.10 น้ำตกแม่กำปอง

ผลิตภัณฑ์ชุมชน

1. สมุนไพรพื้นบ้านจากน้ำผึ้ง ชาวบ้านในหมู่บ้านแม่กำปองมีอาชีพเสริมในการเลี้ยงผึ้ง มีการจัดทำกลุ่มผลิตภัณฑ์จากน้ำผึ้ง เช่น ครีมบำรุงผิวน้ำผึ้ง สบู่เหลว น้ำผึ้ง เป็นต้น
2. กาแฟสดอารบิก้า ชาวบ้านหมู่บ้านแม่กำปองปลูกกาแฟเป็นพืชหลัก และได้รับการพัฒนาวิธีการปลูก การออกแบบบรรจุภัณฑ์จากโครงการหลวงตีนตก ภายในหมู่บ้านมีโรงผลิตเมล็ดกาแฟอารบิก้า

ภาพที่ 2.11 โรงคั่วกาแฟและกาแฟสำเร็จรูปของหมู่บ้านแม่กำปอง

3. ของที่ระลึกจากใบชา ชาวบ้านหมู่บ้านแม่กำปองมีการจัดตั้งกลุ่มแม่บ้านเพื่อทำของที่ระลึกจากใบชาแห้ง เช่น หมอนใบแห้ง

ภาพที่ 2.12 ของที่ระลึกจากใบชาแห้ง

4.2 ชุมชนบ้านนาต้นจั่น จังหวัดสุโขทัย

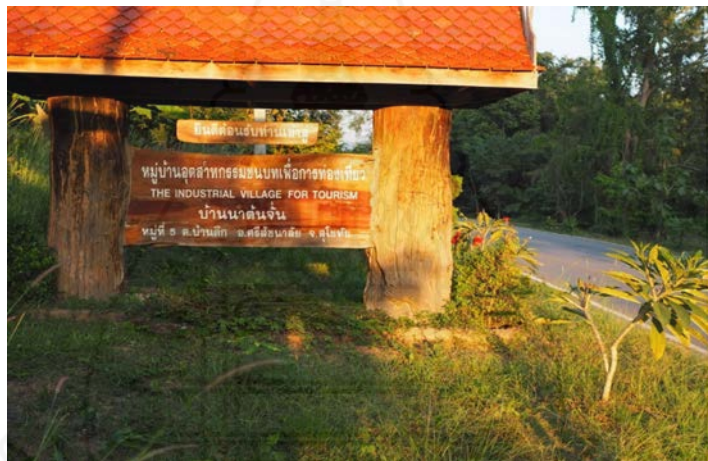
บ้านนาต้นจั่น ตั้งอยู่ในหมู่ 5 ตำบลบ้านดึก อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย มีเนื้อที่ 188.35 กิโลเมตร จากทั้งหมด 14 หมู่บ้านในอำเภอบ้านดึก เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่บริเวณที่ราบ มีภูเขาล้อมรอบ มีลำน้ำสายหลักที่ไหลผ่านคือ ลำห้วยแม่ราก มีพื้นที่ทั้งหมด 20,140 ไร่ โดยแบ่งได้ดังนี้ ที่ราบ 2,000 ไร่ ภูเขา 10,000 ไร่ พื้นน้ำ 140 ไร่ และ พื้นที่ป่าไม้ 8,000 ไร่ ทิศเหนือ ติดกับหมู่บ้านปากทรง หมู่ที่ 12 ทิศใต้ ติดกับหมู่บ้านแม่รากได้ หมู่ที่ 2 ทิศตะวันออก ติดกับหมู่บ้านดงคู่ หมู่ที่ 9 ทิศตะวันตก ติดกับตำบลแม่สำ มีประวัติการก่อตั้งชุมชนยาวนานกว่า 200 ปี ชุมชนดั้งเดิมอพยพมาจากนครลำปาง เพื่อดึงกรากเพียง 10 หลังคาเรือน ต่อจากนั้นมีชาวบ้านจากอำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์อพยพย้ายถิ่นฐาน เพิ่มขึ้น 30 ครัวเรือน และในบริเวณที่อพยพมีต้นจั่นเป็นจำนวนมาก จึงให้ชื่อว่า “หมู่บ้านนาต้นจั่น” ภาษาที่ใช้จึงมีลักษณะแตกต่างจากชุมชนอื่นๆ ในจังหวัดสุโขทัย

ในอดีตชาวบ้านนาต้นจั่นมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย อาชีพดั้งเดิมของชาวบ้านนาต้นจั่นประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น การทำไร่ข้าวเหนียว การทำสวนพริก และพืชผักต่างๆ มีภูมิปัญญาพื้นบ้านที่สะท้อนการดำเนินชีวิต เช่น วิธีการทำไส้ตะเกียงเพื่อให้แสงสว่าง ที่เรียกว่า ไต้ปอ มีส่วนผสมระหว่างขี้เถ้ากับน้ำมันยางและไม้ผสมกัน จากนั้นนำใบเตยห่อเป็นท่อนๆ ภูมิปัญญาด้านสมุนไพร อาหาร การทอผ้า และแกะสลักไม้

สภาพภูมิศาสตร์

ลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ดอนอยู่หลังเขาในเขตอุทยานแห่งชาติศรีสัชนาลัย มีประชากรทั้งสิ้น 270 ครัวเรือน ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำนา ทำไร่ข้าวโพด ถั่ว ทำสวนผลไม้ เก็บของป่า ขามว่างจากฤดูเก็บเกี่ยวผู้ชายทำเฟอร์นิเจอร์ จากซากไม้ในป่า ส่วนผู้หญิงทำผ้าหมักโคลนเป็นอาชีพเสริม

การเดินทางเข้ามาในหมู่บ้านนาต้นจันทน์เข้าได้ 2 ทาง คือ เส้นทางถนนสายอุตรดิตถ์-ศรีสัชนาลัย และเส้นทางแพร่-ศรีสัชนาลัย ปัจจุบันทั้งสองเส้นทางเชื่อมกันบริเวณองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านตึกซึ่งเป็นถนนสายเดียวที่เข้าสู่หมู่บ้าน ปัจจุบันถนนเข้าหมู่บ้านนาต้นจันทน์เป็นถนนลาดยางอย่างดี แต่เส้นทางนี้ใช้ในการขนส่งของรถบรรทุกขนาดใหญ่เพื่อลำเลียงผลผลิตทางการเกษตรทำให้ก็ยังพบว่าหลายช่วงที่สภาพถนนยังชำรุดอยู่

ภาพที่ 2.13 บริเวณทางเข้าหมู่บ้านนาต้นจันทน์

อาณาเขต

ทิศเหนือ	ติดกับหมู่บ้านปากทรง
ทิศใต้	ติดกับหมู่บ้านแม่รากใต้
ทิศตะวันออก	ติดกับหมู่บ้านดงกู่
ทิศตะวันตก	ติดกับอำเภอแม่สตา

ลักษณะกายภาพภายในหมู่บ้านพบเห็นบ้านที่มีการทอผ้าตั้งอยู่เรียงรายเป็นจำนวนมาก โดยลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่งของการเป็นชุมชนปิดก็คือ ทั้งด้านชีวิตความเป็นอยู่และการดูแลหมู่บ้าน จึงมีการรวมกลุ่มบ้านแต่ละบ้านจำนวน 10 – 15 หลังคาเรือนตั้งเป็น “คุ้ม” เพื่อร่วมช่วยเหลือกันดูแลหมู่บ้านและคนในหมู่บ้าน

จากการศึกษาลักษณะทางกายภาพของชุมชน พบว่า ชุมชนนาต้นจันทน์มีลักษณะเป็นชุมชนปิด มีการพึ่งพาอาศัยกันแต่ภายในหมู่บ้าน มีชีวิตอยู่ด้วยตนเองภายในหมู่บ้าน ไม่ค่อยได้เปิดรับสังคมภายนอก ยังคงมีการดำรงชีพตามวิถีแบบดั้งเดิมที่เคยทำมาแต่ในอดีตลักษณะเฉพาะที่เด่นชัดที่ผู้ศึกษาพบ คือ ลักษณะความสัมพันธ์ในอดีตของชาวบ้านหมู่บ้านนาต้นจันทน์ มีลักษณะความสัมพันธ์แบบชุมชนไทยดั้งเดิม กล่าวคือ มีความสัมพันธ์ในรูปแบบการเอื้ออาทรพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ทุกคนรู้จักกัน คู่เนยกันเหมือนเป็นญาติพี่น้องกัน ดังคำบอกเล่าของผู้สูงอายุว่า

“สมัยก่อนชาวบ้านอยู่กันแบบพี่แบบน้อง การทำมาหากินมีการช่วยเหลือกันมาตลอดการสื่อสารอาศัยผู้ใหญ่บ้านประชุมด้วยการตีเคาะเคาะไม่เป็นสัญลักษณ์”

นายหลิน แสงลาก - กลุ่มแกนนำ
สัมภาษณ์ 27 สิงหาคม 2559

นอกจากนั้นผู้สูงอายุในชุมชนได้ขยายความ ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของชาวบ้านหมู่บ้านนาต้นจันทน์ในอดีตเพิ่มเติมอีกว่า

“เมื่ออดีตขนาดปลูกบ้านยังไม่มีมีการจ้างกันแต่จะช่วยกัน ตกเย็นก็มานั่งคุยเล่าเรื่องราวในอดีต หรือนิทานพื้นบ้านต่างๆ ให้ลูกหลานฟัง”

นายชลอม เพิ่มพูน -กลุ่มสมาชิก
สัมภาษณ์ 14 ตุลาคม 2559

การศึกษาภายในหมู่บ้านมีโรงเรียนขนาดกลาง ชื่อว่าโรงเรียนบ้านนาต้นจันทน์ ที่เปิดการเรียนการสอนระดับชั้นประถมศึกษาสามารถรองรับนักเรียนภายในหมู่บ้านและนักเรียนจากหมู่บ้านใกล้เคียงได้

ระบบสาธารณูปโภคภายในหมู่บ้านมีไฟฟ้าและน้ำประปาใช้ครบทุกปัจจุบัน มีสัญญาณโทรศัพท์และอินเทอร์เน็ตติดตั้งเกือบทุกครอบครัว ระบบชลประทานภายในหมู่บ้าน

มีการสร้างฝายชะลอน้ำในบริเวณลำน้ำแม่รากซึ่งเป็นแม่น้ำสายสำคัญในชุมชนเพื่อกักเก็บน้ำไว้ใช้ในการเกษตรและมีการจัดทำประปาหมู่บ้านไว้ใช้ในการอุปโภคบริโภคชุมชนตลอดทั้งปี

สภาพบ้านเรือน

ปัจจุบันหมู่บ้านนาตันจันมีชาวบ้าน จำนวน 263 ครัวเรือน มีประชากรทั้งสิ้น 752 คน อาชีพของชาวบ้านนาตันจัน ส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม คือ ทำนาข้าว (ข้าวเจ้า ข้าวเหนียว) ทำไร่ (ปลูกหัวหอม) ทำสวนผลไม้ (ยางสาด ลองกอง ทุเรียน มะไฟไข่) โดยมีอาชีพเสริม คือ การทอผ้า และชาวบ้านส่วนหนึ่งเข้าร่วมกลุ่มโฮมสเตย์เปิดบ้านเป็นที่พักแบบเพื่อรองรับการเป็นหมู่บ้านอุตสาหกรรมเพื่อการท่องเที่ยว

ภาพที่ 2.14 เส้นทางภายในหมู่บ้านนาตันจัน

ภาพที่ 2.15 สภาพบ้านเรือนในหมู่บ้านนาตันจัน

ภาพที่ 2.16 แผนที่เส้นทางภายในหมู่บ้านนาคันจัน

วัฒนธรรมและประเพณี

ประเพณีและวัฒนธรรมที่ของหมู่บ้านนาคันจัน ประกอบด้วย

1. เดือน 8 ขึ้น 15 ค่ำ ทำบุญตักบาตรเข้าพรรษา
2. วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 วันทำบุญตักบาตรออกพรรษา
3. เดือน 11 แรม 4 ค่ำ ตั้งมาลัย แรม 15 ค่ำ วันเทศน์มหาชาติ
4. เดือนเมษายน ช่วงสงกรานต์มีการเฉลิมฉลองด้วยการละเล่นพื้นบ้าน

อาหารที่เป็นเอกลักษณ์ของบ้านนาคันจัน คือ ข้าวเป็บ หรือก๋วยเตี๋ยวพระร่วงทำจากข้าวสารมาโม่ด้วยหินจนเป็นข้าวเจ้าและนำมากรองด้วยผ้าขาวคนเป็นครีมขาว นำมานึ่งจนเป็นแผ่นบางๆคล้ายปากหม้อ ใส่ผักพื้บแผ่นแป้งห่อนำไปนึ่งราดด้วยน้ำซุบกระดูกหมู และไข่ดาวนึ่ง

ภาพที่ 2.17 ข้าวเป็บอาหารพื้นเมือง

แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ

จุดชมวิวย้ายต้นไฮ จุดชมทะเลหมอกบนเขานารายณ์ เส้นทางเดินชมธรรมชาติที่จะได้เห็นวิวของหมู่บ้านนาต้นจั่นโดยรอบ จุดเชื่อมต่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในชุมชน

ภาพที่ 2.18 จุดชมวิวย้ายต้นไฮ

ผลิตภัณฑ์ชุมชน

1. ผ้าหมักโคลน ภูมิปัญญาตั้งแต่สมัยอดีตที่การหมักโคลนทำให้ผ้านุ่ม การย้อมเส้นฝ้ายสีขาวให้เป็นสีต่าง ๆ จากวัสดุธรรมชาติ เช่น แก่นไม้ ใบไม้ เปลือกไม้ เมล็ด อาทิ ฝางให้สีแดงนำจันทน์ทอผ้า เมื่อได้ผ้าเป็นผืนให้นำมาหมักโคลนไว้หนึ่งคืน แล้วนำไปต้มทับสีธรรมชาติอีกครั้ง

ภาพที่ 2.19 ผ้าหมักโคลน

2. เฟอร์นิเจอร์จากตอไม้ งานฝีมือของชุมชนที่ทำมาจากตอไม้ให้เป็นเฟอร์นิเจอร์ เช่น โต๊ะ เก้าอี้ ตั่ง เติง ชั้นวางของ ชิงช้า

ภาพที่ 2.20 เฟอร์นิเจอร์จากตอไม้

3. ตุ๊กตาบาร์โหน สินค้าที่สะท้อนภูมิปัญญาและวิถีในอดีตของชุมชน จากของเล่นสมัยก่อนสู่อุปกรณ์ที่นำมาใช้การบริหารมือ บริหารนิ้ว

ภาพที่ 2.21 ตุ๊กตาบาร์โหน

5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง “การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของชุมชนท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม” นอกจากจะใช้ทฤษฎีและแนวคิดดังกล่าวข้างต้นเป็นกรอบความคิดในการศึกษา ผู้วิจัยพบทวนวรรณกรรมจำนวนหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาไว้ 3 ประเด็น กล่าวคือ การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม การบริหารจัดการชุมชนแบบมีส่วนร่วม และการท่องเที่ยวโดยชุมชน มีรายละเอียด ดังนี้

5.1 การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม

การศึกษาการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม ทำให้ทราบมุมมองการสื่อสารกับการมีส่วนร่วม ในการขับเคลื่อนการพัฒนาในรูปแบบต่างๆ จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม ส่วนใหญ่ศึกษาด้านการเมือง การพัฒนาสื่อชุมชน วิสาหกิจชุมชน ส่วนด้านการท่องเที่ยว งานวิจัยส่วนใหญ่ศึกษารูปแบบการสื่อสารเพื่อการจัดการท่องเที่ยว และมุ่งเน้นศึกษาที่ผู้นำชุมชนเป็นหลัก ดังต่อไปนี้

ศรีธรรม โธจนสุพจน์ (2545) เรื่อง “การสื่อสารเพื่อการมีส่วนร่วมจัดการป่าชุมชนของชาวบ้านห้วยแก้ว กิ่งอำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการบริหารจัดการการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชน

ผลการวิจัยพบว่า การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเป็นการสื่อสารที่สร้างพลังอำนาจให้กับชุมชน โดยในช่วงแรกของการดำเนินงานแกนนำมีการติดต่อสื่อสารและสร้างเครือข่ายภายนอกชุมชนเป็นจำนวนมากแต่กลับไม่ประสบผลสำเร็จ และสมาชิกในชุมชนไม่ให้ความร่วมมือและไม่สนใจในการเข้าร่วมการจัดการป่าชุมชน แต่เมื่อแกนนำมีการปรับเปลี่ยนการบริหารจัดการการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมให้สมาชิกในชุมชนเห็นถึงความสามารถของตนเอง และให้สมาชิกในชุมชนทุกระดับเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานทุกขั้นตอนของการผลิตก่อให้เกิดผลสำเร็จ 5 ประการ คือ 1) สมาชิกในชุมชนมีการสร้างและการถ่ายทอดความรู้ระหว่างกัน 2) ก่อให้เกิดการสานความสัมพันธ์ภายในของชุมชน 3) การเปิดพื้นที่ให้ผู้หญิงและเด็กได้เข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้นซึ่งทำให้เห็นถึงศักยภาพในการทำงานของผู้หญิง 4) ชาวบ้านจุดประเด็นการพูดคุยและให้ความสนใจในเรื่องการจัดการป่าชุมชน 5) การสร้างผู้ให้ข้อมูลข่าวสาร จึงทำให้เกิดผลสำเร็จในการจัดการป่าชุมชนของชาวบ้านห้วยแก้ว กิ่งอำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่

นนทยา หงส์รัตน์ (2550) เรื่อง “กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี วัตถุประสงค์ เพื่อศึกษากลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม ปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วม และการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี

ผลการวิจัยพบว่า กลยุทธ์การสื่อสารของโรงเรียนชานาแบ่งออกเป็น 3 รูปแบบ คือ 1) กลยุทธ์เกี่ยวกับผู้ส่งสาร 2) กลยุทธ์ในการสร้างสาร และ 3) กลยุทธ์การใช้สื่อ และปัจจัยที่มีส่วนให้เกิดการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรี ได้แก่ 1) ปัจจัยด้านผู้ส่งสารที่มีลักษณะใกล้เคียงกับผู้รับสาร ความน่าเชื่อถือของผู้ส่งสาร 2) มีกระบวนการถ่ายทอดความรู้และการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างของเกษตรกรในโรงเรียนชานาร่วมกัน 3) การใช้สื่อกิจกรรมของเจ้าหน้าที่ภาครัฐในการส่งเสริมให้ประชาชนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม 4) ปัจจัยด้านผู้รับสาร ผู้รับสารได้รับผลประโยชน์จากการเข้าร่วมโรงเรียนชานา 5) ปัจจัยสนับสนุนภายนอกการสร้างเครือข่ายภายนอกชุมชน และในงานวิจัยชิ้นนี้ยังพบว่าเกษตรกรในโรงเรียนชานา จังหวัดสุพรรณบุรีเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมของโรงเรียนชานาใน 4 ขั้นตอน การริเริ่มการวางแผน การดำเนินงานและการประเมินผลตามกระบวนการมีส่วนร่วม

กรวรรณ เวชานุเคราะห์ (2556) เรื่อง “การสื่อสารเพื่อการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชน กรณีศึกษาการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์พื้นที่ชุมชนคลองโคน จังหวัดสมุทรสาคร” มีวัตถุประสงค์ศึกษารูปแบบและวิธีการดำเนินงานการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น กระบวนการสื่อสารที่จะสร้างการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และศึกษาปัญหาอุปสรรค ปัจจัยที่สนับสนุนการสื่อสารเพื่อการพัฒนาที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์พื้นที่ชุมชนคลองโคน

ผลการวิจัย พบว่า กระบวนการสื่อสารของการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์พื้นที่ชุมชนคลองโคน จังหวัดสมุทรสาครเกิดจากผู้ส่งสาร คือ ผู้นำทางความคิดทำการแพร่กระจายนวัตกรรมโดยใช้สื่อบุคคล สื่อกิจกรรม และเสียงตามสายภายในชุมชน เพื่อให้ความรู้กับชาวบ้านในชุมชนคลองโคน จนเกิดการยอมรับนวัตกรรมรูปแบบใหม่และนำไปสู่การปฏิบัติ โดยใช้การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมที่ชาวบ้านในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการรับรู้ปัญหา ร่วมคิด และร่วมปฏิบัติของชุมชนในท้องถิ่น และการกระจายรายได้อย่างเท่าเทียม

กมลวรรณ สุวรรณพะโยม (2556) เรื่อง “การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเพื่อจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม กรณีศึกษา ชุมชนบ้านหนองขาว อำเภอดำรง จังหวัดกาญจนบุรี” วัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมภายในชุมชน องค์การภายนอกชุมชนและนักท่องเที่ยวเพื่อจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ผลการวิจัยพบว่า การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมภายในชุมชนมีการสื่อสารแบบสองทาง สื่อบุคคลมีความสำคัญต่อการสื่อสาร การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมกับองค์การภายนอกชุมชน มีการสื่อสารแบบสองทาง ซึ่งมีการสื่อสารผ่านบุคคลและสื่อเฉพาะกิจ และการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมกับนักท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวสนใจให้ความสำคัญกับสื่อที่น่าสนใจผ่านคำพูด

สุชาดา แสงดวงดี (2556) เรื่อง “กระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเพื่อการขับเคลื่อนการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดนครปฐมตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง” วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาองค์ประกอบของการสื่อสาร ศึกษากระบวนการสื่อสารและแนวทางการสร้างกระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเพื่อการขับเคลื่อนการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดนครปฐมตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง

ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการสื่อสารเพื่อการขับเคลื่อนการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดนครปฐมตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงไปสู่สมาชิกวิสาหกิจชุมชนจากภาครัฐวิสาหกิจชุมชน และจากวิสาหกิจชุมชนสู่สมาชิกแบบเป็นองค์กรร่วมยังไม่มีโดยตรง แต่พบว่าช่องทางการสื่อสารที่เป็นสื่อบุคคล การประชุมแบบเป็นทางการ และการพูดคุยแบบไม่เป็นทางการเป็นช่องทางหลักที่ทำให้การสื่อสารเพื่อการขับเคลื่อนการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดนครปฐมเกิดผลสำเร็จแต่ยังขาดการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องและเป็นรูปธรรม

Paolo Mefalopulos (2003) เรื่อง “การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการโครงการอาหารของสหประชาชาติในแอฟริกาใต้” ที่เข้าร่วมในโครงการอาหารของสหประชาชาติ งานวิจัยชิ้นนี้ศึกษาที่ประเทศซารารี และซิมบักเว มีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการศึกษาการประยุกต์ใช้ทฤษฎีการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมกับการนำไปใช้ในการดำเนินงานจริงในโครงการอาหารของสหประชาชาติ

ผลการวิจัยพบว่า ตั้งแต่ต้นจนจบโครงการอาหารของสหประชาชาติได้นำกระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมมาใช้ในการดำเนินกิจกรรม โดยในระยะเริ่มแรกใช้การสื่อสารเพื่อให้ความรู้กับประชาชนในประเทศซารารี และซิมบักเว เพื่อให้ค่อยๆ เห็นความสำคัญของการพัฒนาที่จะนำไปสู่ความแตกต่างที่ดีขึ้น และให้อำนาจประชาชนในการมีส่วนร่วมในการพัฒนาสื่อสารให้ประชาชนเห็นศักยภาพ ความสามารถที่ซ่อนอยู่ในตัวเอง โดยให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจการดำเนินงานจากเล็กน้อยและเพิ่มมากขึ้น ให้โอกาสประชาชนแสดงความคิดเห็นตามลักษณะเฉพาะของตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับการพัฒนาแบบประชาธิปไตยในระดับนานาชาติที่ต้องการให้มีโครงการพัฒนาโดยใช้การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเพิ่มมากขึ้น และเป็นการสนับสนุนการพัฒนาที่เน้นผู้รับผลประโยชน์เป็นหลัก

Jude William Genilo (2013) เรื่อง การสื่อสารภายในชุมชนแนวทางใหม่ของการพัฒนา งานวิจัยชิ้นนี้ศึกษา การสื่อสารภายในชุมชนของชาวนาในหมู่บ้านโนนไส จังหวัดชัยนาท ประเทศไทย วัตถุประสงค์เพื่อสำรวจการไหลของข่าวสาร การเผยแพร่ความรู้ใหม่ๆ ในกลุ่มชาวนาในจังหวัดชัยนาท เพื่อศึกษาการกำหนดข่าวสาร อิทธิพลต่อการตัดสินใจรับข้อมูลข่าวสาร มีกลุ่มตัวอย่างจำนวน 20 คน

ผลการวิจัยพบว่า การสื่อสารภายในชุมชนเป็นลักษณะเครือข่ายแบบไม่เป็นทางการ ผู้นำชุมชนใช้กลยุทธ์ในการสื่อสารที่หลากหลาย โดยใช้สื่อบุคคลเป็นเครื่องมือในการสื่อสารเพียงอย่างเดียว ส่วนการสื่อสารกับกลุ่มเครือข่ายภายนอกชุมชนแกนนำหลักใช้การประชุมแบบเป็นทางการ กลุ่มชาวนาในหมู่บ้านโนนไส จังหวัดชัยนาทมีการการยอมรับข่าวสารใหม่ๆ โดยการหาข้อมูลที่ตนเองต้องการหรือสงสัยจากการพูดคุยกลุ่มเล็กแบบไม่เป็นทางการกับในกลุ่ม และมีการพูดคุยร่วมกันในกลุ่มก่อนที่จะตัดสินใจรับข้อมูลข่าวสาร ส่วนการสื่อสารแบบเป็นทางการกลุ่มชาวนาจะจัดการกับความรู้ที่ได้โดยให้ตัวแทนกลุ่มเข้าร่วมการอบรมและนำมาเผยแพร่ต่อไป และกลุ่มชาวนาหาความรู้เพิ่มเติมจากสื่อสมัยใหม่ผ่านโทรศัพท์มือถือ การรับชมจากวีซีดี คอมพิวเตอร์ และ ซีดี ตามลำดับ

5.2 การบริหารจัดการชุมชน

การศึกษากาการบริหารจัดการชุมชน ทำให้ทราบถึงการจ้ดโครงสร้างการบริหารจัดการชุมชนแบบมีส่วนร่วม จากการศึกษางานวิจัยพบว่างานวิจัยส่วนใหญ่ที่เกี่ยวกับการบริหารจัดการชุมชนในสังคมไทยมีผลการวิจัยใกล้เคียงกันว่าการบริหารจัดการชุมชนที่ดีต้องเริ่มจากภายในชุมชนเป็นหลัก ซึ่งงานวิจัยส่วนใหญ่ไม่ได้กล่าวถึงมิติด้านการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมที่ชัดเจน จะมีงานวิจัยบางชิ้นที่กล่าวถึงความสามารถทางการสื่อสารของผู้นำ แต่ยังไม่ได้แสดงให้เห็นถึงกระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในชุมชนทั้งกระบวนการ ดังต่อไปนี้

อมรรัตน์ ทิพย์เลิศ (2547) “ความสามารถทางการสื่อสารของผู้นำท้องถิ่นในการบริหารจัดการชุมชน กรณีศึกษา : ชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่า อ.โพธิ์ทอง จ.อ่างทอง” (2547) วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงความสามารถของผู้นำท้องถิ่นในการบริหารจัดการชุมชน

ผลการวิจัยพบว่า การสื่อสารในการบริหารจัดการมีการนำกลยุทธ์การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมมาใช้ในการบริหารจัดการชุมชนซึ่งเป็นวิธีการสื่อสารของผู้นำในโครงสร้างชุมชนแบบใหม่มาผสมผสานกับกลยุทธ์การสื่อสารแบบเก่าให้สอดคล้องกับความสัมพันธ์ของชุมชนที่มีมิติเศรษฐกิจเข้ามาเกี่ยวข้อง ในการสื่อสารบริหารจัดการชุมชนมีการนำกลยุทธ์ในการสื่อสาร 4 ด้าน 1) กลยุทธ์การสื่อสารคนเข้ามามีส่วนร่วม 2) กลยุทธ์การสื่อสารในการระดมทุน 3) กลยุทธ์ในการสื่อสารประชาสัมพันธ์ 4) กลยุทธ์การสื่อสารลดความขัดแย้ง

จันทร์ธิดา สังขจันทร์ (2552) เรื่อง “การสื่อสารเพื่อการจัดการพิพธิภณห์ท้องถิ่นของชุมชนมอญบ้านม่วง อ.บ้านม่วง จ.ราชบุรี” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปฏิบัติการในการบริหารจัดการพิพธิภณห์พื้นบ้านวัดม่วง ระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนและรูปแบบการสื่อสารในช่วงการดำเนินงานรื้อฟื้นพิพธิภณห์

ผลการวิจัยพบว่า ลักษณะการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดม่วงแบ่งออกเป็น 3 ระยะ คือ ช่วงก่อตั้ง ช่วงดำเนินการ ช่วงที่หน่วยงานภาครัฐเข้ามาดูแลปัญหาที่เกิดขึ้น ในส่วนของการเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนทั้งในฐานะผู้รับสาร ผู้ร่วมผลิตและในฐานะผู้วางแผนกำหนดนโยบาย การบริหารจัดการไม่มีลักษณะการทำงานเป็นทางการแต่มีปัจจัยสนับสนุนจากภายในชุมชน ผู้นำชุมชน และต้นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่เข้มแข็ง ในรูปแบบการสื่อสารเน้นที่การจัดการประชุม และการจัดกิจกรรมต่างๆ ให้กลับชุมชนในระยะเริ่มต้น เพื่อให้ความรู้ความเข้าใจในการพัฒนาชุมชนและสร้างกลุ่มแกนนำภายในชุมชนเพื่อทำหน้าที่ในการสนับสนุนในการทำงานของภาครัฐ

วิทยา จันทรแดง (2555) เรื่อง “การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการชุมชนเข้มแข็งตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในเขตจังหวัดภาคกลางตอนบน” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการพัฒนาการบริหารจัดการชุมชนเข้มแข็งตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ผลการวิจัยได้ข้อค้นพบใหม่ในการบริหารจัดการชุมชนตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คือ 1) การมีส่วนร่วมที่สนับสนุนให้ชุมชนเข้มแข็งแบบไตรภาคี ได้แก่ องค์กรชุมชน องค์กรภาครัฐ องค์กรภาคีสนับสนุน 2) ระบบสนับสนุนชุมชนเข้มแข็ง ได้แก่ ความรู้ ระบบข้อมูล ระบบความสัมพันธ์และมีแนวทางในการนำไปสู่การปฏิบัติเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง 3) แนวทางในการสร้างชุมชนเข้มแข็ง คือ ด้านการฟื้นฟูชุมชน แนวทางด้านการปรับตัวของชุมชน และแนวทางการดำรงอยู่ของชุมชน

Sseruwagi, Gerald K. (2012) เรื่อง “การมีส่วนร่วมในการจัดการชุมชนในโครงการ Bukoba Women’s Empowerment Association (BUWEA)” วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการภายในชุมชนต่อโครงการพัฒนาสตรี Bukoba Women’s Empowerment Association (BUWEA)

ผลการวิจัยพบว่า นักพัฒนาหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐที่จะเข้าไปพัฒนาในชุมชนต้องมีความรู้ในสภาพแวดล้อมภายในชุมชน และไม่ควรแสดงอำนาจเหนือกว่าสมาชิกในชุมชนซึ่งจะเป็นผลเสียต่อการสร้างความร่วมมือในการพัฒนา การสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมให้เกิดในชุมชนต้องมีการสื่อสารและกำหนดประเด็นเนื้อหาสาระเพื่อสร้างแรงผลักดันให้กลุ่มชาวบ้านเกิดการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน โดยในการวิจัยครั้งนี้พบว่ากลุ่มชาวบ้านเพศหญิงมีการตระหนักรู้ถึงการกระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนามากที่สุด

5.3 การท่องเที่ยวโดยชุมชน

การศึกษาแนวคิดเรื่อง การท่องเที่ยวโดยชุมชนเน้นศึกษามิติด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ทำให้ทราบถึงลักษณะการจัดการพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และกระบวนการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า กระบวนการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมต้องใช้กระบวนการจัดการภายในชุมชนหรือการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเป็นหลักจึงจะเกิดผลสำเร็จ ซึ่งงานวิจัยส่วนมากไม่ได้กล่าวถึง การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม ดังต่อไปนี้

ชายชาญ ปฐมกาญจนา (2557) เรื่อง “แนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วมของชุมชนตลาดบางหลวง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม” วัตถุประสงค์ในการวิจัยเพื่อศึกษาแรงจูงใจในการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยว ศึกษาแนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วม

ผลการวิจัยพบว่า ควรมีการพัฒนาบุคลากรภายในชุมชนเพื่อเป็นจิตอาสาในการพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชน มีการบริหารจัดการชุมชนอย่างเป็นระบบ ประชาชนในชุมชนขาดความร่วมมือ การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การประสานงาน การให้ข้อมูลซึ่งกันและกัน และการสร้างเครือข่าย ควรมีการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมและบทบาทในการบริหารจัดการตลาดคลองบางหลวง ปัญหาสำคัญต้องสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจกับชาวบ้านในชุมชนในทิศทางเดียวกัน

Oksana Grybovykh (2003) เรื่อง “การวางแผนการท่องเที่ยวโดยชุมชน แวนคูเวอร์ ประเทศแคนาดา มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวทางการวางแผนการท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนแวนคูเวอร์ ประเทศแคนาดา

ผลการวิจัยพบว่า การจัดการท่องเที่ยวในชุมชนจะประสบความสำเร็จได้ ต้องเข้าใจอัตลักษณ์เฉพาะของชุมชน และต้องมีการวางแผนบริหารจัดการเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ การวางแผนและการดำเนินงานร่วมกัน

Petra Claiborne (2010) เรื่อง “การมีส่วนร่วมในชุมชนเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวประเทศปานามา มีวัตถุประสงค์เพื่ออธิบายการมีส่วนร่วมในชุมชนกับการพัฒนาการท่องเที่ยว

ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยสำคัญที่ทำให้การท่องเที่ยวในประเทศปานามาเข้มแข็งและยั่งยืนได้เกิดจากการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน และมีการสร้างเครือข่ายความร่วมมือภายในชุมชน จุดอ่อนของการมีส่วนร่วมในชุมชน คือ ความสามารถในการสื่อสารของรัฐกับประชาชนที่จะสร้างความรู้สึกร่วมกับประชาชนให้เข้าร่วมพัฒนาการท่องเที่ยว โดยรัฐไม่สามารถสื่อสารให้ประชาชนเห็นถึงผลประโยชน์ที่จะได้รับจากการพัฒนาการท่องเที่ยวในประเทศ